

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

2014

Pavel Hulec

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Čínský kapitalismus jako překážka k
demokratizaci**

Pavel Hulec

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Diplomová práce

**Čínský kapitalismus jako překážka k
demokratizaci**

Pavel Hulec

Vedoucí práce:

Mgr. Ľubomír Lupták, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Na tomto místě by si poděkování zasloužil velký počet mých příbuzných, známých a přátel, kteří mi pomáhali během mého vysokoškolského studia. Za všechny tedy alespoň děkuji v první řadě mým rodičům za neustálou podporu po všechny ty roky, která mi umožnila dostat se až sem. Dále děkuji Mgr. Janu Paulovi za nezištnou nabídku pomoci s revizí tohoto textu a pak zejména děkuji mému vedoucímu Mgr. Ľubomíru Luptákovi, Ph.D., který mi vedle podpory a odborných rad poskytl i samotnou příležitost k vypracování tohoto tématu, za což mu jsem upřímně vděčný.

Obsah

1	Úvod	7
1.1	Používaná literatura a zdroje.....	10
1.2	Struktura práce	11
2	Výzkum demokratizace v sociálních vědách	12
2.1	Seymour M. Lipset – demokracie jako výsledek ekonomického rozvoje	16
2.1.1	Kontroverze a opakovaná testování Lipsetových závěrů	18
2.2	Barrington Moore a sociální původ demokracie	24
2.2.1	Strukturální přístup a výzkum demokratizace po <i>Social Origins of Dictatorship and Democracy</i>	28
3	Analytický rámec.....	33
3.1	Sociální třídy, jejich význam a role	34
3.2	Autonomie státu.....	37
3.3	Role tlaků z okolního prostředí	39
4	Počátek čínské velké transformace	40
4.1	Vznik demokratických hnutí v 80. letech a jejich potlačení	43
5	Sociální a politické dopady ekonomických reforem	45
5.1	Čínský venkov a problém kolektivních akcí.....	46
5.2	Migrující dělníci z venkova	49
5.3	Městští dělníci a rozpad železných misek	56
5.4	Čínská střední třída jako iniciátor změny?	58
5.5	Propojení politické a ekonomické moci: Soukromí podnikatelé a čínský stát	63
6	Demokratizace zvenčí? Postavení ČLR v mezinárodním prostředí .	65
6.1	Pozice Číny ve světové ekonomice.....	66
7	Závěr.....	69

8	seznam použité literatury.....	73
9	Resumé	88

1 ÚVOD

V závěru svého textu, který byl zaměřen na problematiku konfucianismu a taoismu, Max Weber usuzuje, že „Číňané by byli ve vší pravděpodobnosti celkem schopni, možná schopnější než Japonci, asimilovat kapitalismus, který byl technicky a ekonomicky plně rozvinut v oblastech s moderní kulturou“ (Weber 1959: 248). Weber vnímal jako překážku k rozvoji „moderního“ kapitalismu v Číně nejen samotný konfucianismus, v jehož rámci bylo získávání bohatství pouze účelem a nikoliv cílem samo o sobě, ale množství dalších faktorů, jakými byly mj. organizace venkovského života a rodinných klanů či fungování tradiční byrokracie.¹ Přibližně posledních 35 let však potvrdilo Weberův zmíněný výrok z knihy *Konfuzianismus und Taoismus*, protože zavedení kapitalismu v Číně přineslo nevídaný ekonomický úspěch a růst.

Historický vývoj Číny od roku 1915, kdy *Konfuzianismus und Taoismus* poprvé vyšel, zaznamenal mnoho zvrátů, které zásadním způsobem pozměnily sociální, ekonomické i politické vztahy uvnitř země. Čína prošla během této doby pokusem o nastolení demokracie a jeho následným totálním krachem, vnitřním rozpadem, japonskou okupací a vleklou občanskou válkou, ze které vyšla vítězně Komunistická strana Číny vedená „Velkým kormidelníkem“ Mao Ce-tungem. Ku (2010) uvádí, že právě během relativně krátkého období Maovy vlády došlo k zásadnímu narušení tradičního uspořádání, které Weber identifikoval jako překážky rozvoje kapitalismu. Klanové vazby byly záměrně přetrhávány a model patrimoniální konfuciánské byrokracie byl nahrazen centralizovanou správou pod kontrolou komunistické strany ve snaze vytvořit „novou Čínu“. Podle Kua to byla „radikální kulturní revoluce [probíhající přibližně mezi roky 1966 a 1976, která] dočista zničila legitimitu tradice jak na institucionální, tak behaviorální úrovni“ (Ku 2010: 28). Maoistická minulost tedy v tomto pohledu paradoxně usnadnila přechod ke kapitalismu.

¹ Pro kompletní souhrnný přehled překážek viz Ku (2010:27–28).

Od vzniku Čínské lidové republiky v roce 1949 zůstává jeden fakt konstantní, a tím je nezpochybnitelná pozice Komunistické strany Číny v čele země. Přestože se politický režim v Číně od Maovy smrti a zahájení ekonomických reforem zásadním způsobem proměnil, tato transformace nevedla k demokracii.² Vládnoucí čínský režim samozřejmě prosazuje obraz Číny jako čistě demokratického zřízení, jak je ukazováno např. v oficiálním dokumentu *Vytváření politické demokracie v Číně*, který vydal Informační úřad Státní rady v roce 2005. V tomto textu je mj. uvedeno, že „čínská demokracie je lidová demokracie pod vedením komunistické strany, [...] demokracie je garantovaná lidovou demokratickou diktaturou [...] vedení a vláda komunistické strany je zapotřebí k obraně čínské jednoty a udržení čínské společnosti v harmonii a stabilitě. [...] Vláda a vedení komunistické strany v podstatě podporuje, zajišťuje a vede k tomu, že lidé jsou páni státu“ (China.org.cn 2005). Fakt, že se občané necítí jako svrchovaná vládcí nad státem, dokazují lidové snahy o zavedení více demokratických opatření a procedur. Největší podobnou akcí byly bezesporu protesty z jara a léta 1989, kdy se v Pekingu shromáždil až jeden milion demonstrantů. I přes protest tohoto rozsahu zůstaly základní politické principy nezměněny a dodnes se stále neobjevila obdobná akce.

Současná Čína tvoří zajímavý případ pro teorie demokratizace. „Klasické“ teorie modernizace reprezentované na počátku zejména Lipsetem (1959; 1960), které jsou dodnes předmětem akademických diskusí a testování (např. Epstein et al. 2006; Przeworski – Limongi 1997; Boix – Stokes 2003), naráží na značné limity v případě ekonomicky úspěšných nedemokracií, jako v případě Číny.³ Vzhledem k trvalosti čínského nedemokratického režimu lze předpokládat existenci strukturálních podmínek, které účinně zabraňují demokratizaci. Analytický rámec, který vytvořili Dietrich Rueschemeyer, Evelyn Huber Stephens a John D. Stephens v knize *Capitalist Development and*

² Pro zhodnocení stavu demokracie v Čínské lidové republice viz např. Freedom House (2014).

³ Je nutné zmínit, že ač je celkové HDP Čínské lidové republiky v absolutních číslech velice vysoké, tak úroveň HDP na hlavu je stále relativně nízká (The World Bank 2014c). S masivním růstem celkového HDP, který v roce 2012 dosáhl dle dat světové banky 7,8 %, což byl nejnižší růst za poslední čtyři roky (World Bank 2014d), se logicky zvyšuje i HDP na hlavu, které podle údajů CIA World Factbook (2014) nárůstalo meziročně o 600 dolarů až na 9800 USD v roce 2013, což řadí Čínskou lidovou republiku na 120. místo v porovnání s ostatními státy.

Democracy (1992: 75), se soustředí právě na tyto strukturální podmínky umožňující či znemožňující demokratizaci v kontextu kapitalistického vývoje. Rueschemeyer et al. navázali na silnou tradici klasické sociální teorie a zejména na práci Barringtona Moorea, který svým dílem *Social Origins of Dictatorship and Democracy* (1974) ovlivnil zásadním způsobem studium demokratizace alternativní k modernizačním teoriím (viz dále). Cílem předkládaného textu je identifikovat hlavní nejdůležitější strukturální překážky vzniku demokracie v Čínské lidové republice za využití analytického rámce vytvořeného Rueschemeyerem et al. (1992).

Čínská lidová republika je pro výzkum demokratizace velice zajímavým případem díky rychlým změnám v socio-ekonomické oblasti na straně jedné a konstantnímu politickému řádu na straně druhé. Teorie demokratizace zformulovaná Rueschemeyerem et al. (1992), kteří čerpali z děl zmíněného Barringtona Moorea (1974) a zejména Görana Therborna (1977), nepředpokládá automatický kauzální vztah mezi rostoucí ekonomickou úrovní a vznikem demokracie. Kapitalistický rozvoj však podle autorů vytváří podmínky umožňující samotnou demokratizaci právě díky sociálním změnám, které způsobuje. Dalekosáhlé sociální změny v Číně, mezi které patří zvyšování urbanizace, industrializace i nerovností ve společnosti, nenásledované politickými změnami tedy naznačují existenci hlubokých strukturálních překážek demokratizace. Výše zmíněný analytický rámec, blíže představený v kapitole 3, se při výzkumu těchto překážek zaměřuje na tři ohniska moci, kterými jsou sociální třídy, stát a mezinárodní prostředí. Uvnitř těchto oblastí lze najít jevy, které mohou mít rozhodující vliv na proces demokratizace. Široká třídní koalice požadující demokracii, stát s vysokou autonomií od společnosti, nebo válečný konflikt jsou příklady fenoménů, které mohou posunout demokratizační snahy.

Dále v textu se zaměřím na jednotlivé prvky analytického rámce ve snaze identifikovat nejvýraznější překážky demokratizace. V souladu s využívaným analytickým rámcem se v případě sociálních tříd budu věnovat způsobu, jakým jsou organizovány kolektivní akce směřované proti státu, jestli jsou zapojovány formální organizace, či nikoliv, a jaké jsou cíle těchto

kolektivních akcí. Pokusím se potvrdit či vyvrátit tezi, že zásahy státu aktivně zamezují vzniku autonomních organizací, které by mohly tvořit základ pro artikulaci a agregaci zájmů, včetně těch potenciálně souvisejích s demokratizací. Na případu odpovědí státních struktur na kolektivní akce bude ilustrována otázka autonomie státu směrem ke společenským požadavkům. V souladu s teoriemi autoritářských režimů (viz např. Balík – Kubát 2004: 52) budu v kontextu čínského případu diskutovat tezi, podle které je represe zaměřena především proti protestům, které vznášejí politické požadavky, zatímco nepolitické protesty jsou do velké míry tolerovány. Poslední součást analytického rámce, tedy vliv mezinárodního prostředí, naráží ve své původní podobě na určitá úskalí vycházející z latinskoamerické zkušenosti, ze které autoři vycházejí. Spíše než na politické postavení Čínské lidové republiky v mezinárodním prostředí se zaměřím na postavení ekonomické, které o velké míry souvisí se stavem uvnitř země a vytváří omezení pro čínskou vládu v oblastech případného autonomního fungování odborů a jiných organizací.

Výběr současné Čínské lidové republiky s sebou nese jistá úskalí. Předně se zde jedná o neuvěřitelně rozlehlou a lidnatou zemi, kde existují značné rozdíly mezi jednotlivými regiony a je naprosto nemožné obsáhnout téma v celé jeho šíři. Výběr a vymezení bude vždy do určité míry arbitrární, ale několik výrazných charakteristik, které jsou shrnuty v závěru textu, se opakovaně objevovalo napříč díly různých autorů (např. Cai 2008; Thøgersen – Bislev 2012; Perry 2007 aj.). Jedná se o velice výrazné tendence v oblastech organizování artikulace zájmů a štení uvnitř společnosti, které by potenciálně mohly ovlivnit možnost a podobu demokratizace.

1.1 Používaná literatura a zdroje

Demokratizace je jedním z velice frekventovaných témat politické vědy a zahrnuje autory, kteří se v zásadních aspektech neshodnou na výchozích předpokladech a používaných metodách. Velice užitečný a obsáhlý, avšak dnes již poněkud zastarávající přehled významných studií na téma

demokratizace poskytli Rueschemeyer et al. (1992) v rámci jejich úvodu do problematiky. Autory vycházející z historické komparativní sociologie krátce představil i Tilly (2006), který tím nabízí užitečný souhrn pro základní seznámení s problematikou. Podobně také možnost vzniku a fungování demokracie v Číně je atraktivním tématem, které je zkoumáno z mnoha různých úhlů. Můžeme tedy najít studie věnující se postojům elit (Dickson 2008), významu politické kultury (Pye 1992) nebo akcím státu (Cai 2010). Výhodou zde používaného analytického rámce je, že značně napomáhá k utřídění dat z těchto tematicky a epistemologicky nesourodých děl a umožňuje tím vytvořit koherentní celek.

V literatuře věnující se kapitalismu v Číně a ekonomické transformaci zaujímá výsadní postavení americký ekonom Barry Naughton, jehož poslední kniha *The Chinese Economy: Transition and Growth* (2007) nabízí ucelený pohled na ekonomické a sociální důsledky čínských tržních reforem. Zajímavý weberiánský pohled nabízí Yasheng Huang v *Capitalism with Chinese Characteristics* (2008), kde velice inspirativním způsobem ukazuje politickou logiku čínských reforem a dopady na venkovskou společnost díky rozdílnosti přístupů k prosazování ekonomického růstu v 80. a 90. letech. Naprosto neocenitelným zdrojem se ukázala být práce hongkongského politologa Yongshuna Caie, který provádí řadu let rozsáhlé a empiricky bohaté výzkumy týkající se kolektivních akcí a artikulace zájmů v Číně.

1.2 Struktura práce

Po úvodu následuje přehled dvou teoretických přístupů ke studiu demokratizace. V první části je představen přístup, pro který je demokracie důsledkem ekonomického rozvoje a zvyšování bohatství. Tento pohled silně upřednostňuje užívání kvantitativních metod při výzkumu a dodnes zaujímá důležitou pozici zejména v americké politické vědě. Druhá část úseku zaměřeného na teoretické přístupy je věnována výše zmíněnému strukturálnímu přístupu, za jehož moderního zakladatele je považován Barrington Moore a současně je do této tradice řazena i práce

Rueschemeyera et al. Oba tyto přístupy sdílejí přesvědčení, že demokracie je výsledkem společenských změn způsobených ekonomickým vývojem. Základním předpokladem prvního z přístupů je, že demokracie se objevuje v důsledku lineárního navyšování bohatství ve společnosti (O'Donnell 1974: 8, srov. Lipset 1959: 103). V rámci druhého strukturálního přístupu je tento předpoklad zpochybněn, trajektorie kapitalistického ekonomického vývoje (Therborn 1977; Rueschemeyer et al. 1992) nemusí nutně vést k demokracii, přestože jsou tímto vývojem vytvářeny podmínky, které demokratizaci usnadňují.

Po přehledu teorií je zařazena trochu netradičně metodologická část. Toto pořadí bylo zvoleno z důvodu, že metodologie vychází z analytického rámce, který odkazuje na řadu předchozích výzkumů a návaznost je lépe patrná v první části věnované teorii.

Následující část se zaměřuje přímo na případ současné Čínské lidové republiky. Po krátkém úvodu pojednávajícím o počátku tržních reforem koncem 70. let a prvních prodemokratických hnutí se většina třetího úseku věnuje pozici sociálních tříd, jejich organizaci a způsobu, jakým vznášejí požadavky směrem ke státním institucím. V poslední části bude krátce věnována vlivu mezinárodního prostředí. V závěru budou shrnuty zjištěné poznatky a představeny důsledky pro případnou demokratizaci.

2 VÝZKUM DEMOKRATIZACE V SOCIÁLNÍCH VĚDÁCH

Otázky podmínek vzniku demokracie a jejího fungování jsou v centru zájmu sociálních věd již dlouhou dobu. Naprosto zásadní podíl textů spadajících do této široké oblasti pak spojuje demokracii s ekonomickou situací a stupněm rozvoje daného státu. Vztahem ekonomického a politického řádu se zabývali již autoři řazení do klasické sociální teorie, první z nich, Karl Marx a Friedrich Engels, specificky propojili demokratické zřízení s kapitalismem. Pro Marxe a Engelse to byly právě měnící se ekonomické podmínky a s nimi spojený nárůst vlivu buržoazie, která „sehrála v dějinách

neobyčejně revoluční úlohu“ (Marx – Engels 1972: 19), zpřetrhala tradiční feudální vazby a stala se dominantní silou v zastupitelském systému vládnutí. Marx a Engels považují tento způsob panství za vrcholně nespravedlivý, moderní stát je díky ekonomické moci buržoazie pod její naprostou kontrolou a sama existence státu je „úplně závislou na obchodním úvěru, který mu poskytují soukromí vlastníci“ (Marx – Engels 1998: 99). Na toto pojetí státu a „kapitalistické demokracie“ navázal později i Vladimír I. Lenin, který vnímal „demokratismus v kapitalistické společnosti“ (Lenin in Šaradín 2001: 104) jako politické uspořádání vylučující a znevýhodňující chudou většinu obyvatel, jež je pevně ukotvené ve vykořisťujících ekonomických vztazích kapitalismu (ibid.: 104–105). Marx a Engels pokládají demokracii a její vydobytí proletariátem pouze za první krok, který posune společnost směrem k revoluci a nastolení nového uspořádání, jež bude zaručovat svobodný rozvoj všech lidí a znemožní přivlastňovat si výtobytky cizí práce (Marx – Engels 1972: 32–33).

Z jiného úhlu se dívá na vztah ekonomiky a politického uspořádání jiná velká osobnost klasické sociální teorie, Max Weber, který se tomuto tématu věnoval v textu z roku 1906 zabývajícím se ústavní demokracií v Rusku. Weber popírá, že by byla existence „neodcizitelných lidských práv“, nebo zajišťování „přirozené spravedlnosti“ důsledkem moderních ekonomických podmínek. Samotné neomezované materiální zájmy vedou podle Webera naopak směrem od demokracie. Stoupající komplexita ekonomických vztahů má za následek vznik nové nepřehledné kasty byrokratů a nekontrolovaný kapitalismus spíše podkopává pozitivní hodnoty spojované s demokracií. Podle Webera je „celkem směšné přisuzovat dnešnímu rozvinutému kapitalismu [*high capitalism*] [...] jakoukoliv spřízněnost s demokracií, nebo vskutku svobodou (v jakémkoliv významu tohoto slova), když jedinou otázkou, kterou si můžeme pokládat, je, jak je možné, že všechny tyto věci vůbec dlouhodobě přežily pod vládou kapitalismu“ (Weber 1994: 69). Svoboda je podle Webera důsledkem specifických a neopakovatelných historických okolností, které není samotný kapitalismus schopen udržet a ani pokusy o sociální kontrolu ekonomiky nemohou zajistit rozvoj této hodnoty (ibid.: 70–71). V tomto textu se silně ukazuje Weberův spíše pesimistický pohled na kapitalismus a modernitu obecně, který se projevuje poprvé v *Protestantské*

etice a duchu kapitalismu z roku 1905. Pro Webera byl kapitalismus nejefektivnější ekonomické uspořádání v dějinách, ale současně je v důsledku převládající logiky racionalizace i nevyhnutelnou „železnou klec“ a nejmocnější silou, která ovlivňuje lidské životy (Weber 2001: xxxi, 123). Weberův ambivalentní pohled na kapitalismus shrnuli Eyal, Szelenyi a Townsley (2001: 76), podle kterých si Weber „bolestivě uvědomoval cenu, jež musí být splacena za kapitalistickou transformaci. Začínal pohlížet na tuto cenu jako stále vyšší, ačkoliv nikdy nedospěl k závěru, že by bylo nevýhodné ji vůbec platit“.

Na těchto dvou příkladech je zřejmé, že zkoumání vztahu kapitalismu a demokracie provázelo moderní sociální vědy prakticky od jejich počátku, avšak nebývalého zájmu se této oblasti výzkumu začalo dostávat v 50. a 60. letech dvacátého století. Výzkum demokratizace jako součásti modernizace⁴ se stal v tomto období součástí hlavního proudu americké politické sociologie, které dominoval parsonovský funkcionalismus. Pokud bychom se podívali na autory, kteří se věnovali těmto otázkám, narazili bychom na jména nejvýznamnějších sociálních vědců té doby, jakými byli Gabriel Almond, Lucian Pye, nebo Seymour M. Lipset. Nils Gilman poskytl ve své knize *Mandarins of the Future* (2003) popis vzniku a prosazení tohoto směru, který vešel ve známost pod souhrnným označením teorie modernizace. Autorům sdružených kolem *Committee on Comparative Politics* (CCP), kterou založili Pendleton Herring a Gabriel Almond, se podařilo shromáždit dostatek prostředků z veřejných zdrojů i od soukromých subjektů (např. Fordovy nadace), takže byli schopni prosadit „metodologickou revoluci v sociálních vědách“ (Gilman 2003: 153). Almond se značným úspěchem dokázal propagovat přesvědčení, že tímto strukturálně-funkcionálním obratem se stala politická sociologie vědou v pravém smyslu slova, pro Almonda byla modernizační teorie „vrcholem osvícenského projektu – konec pustého, předvědeckého studia politiky – a prorokoval sekulární vykoupení nejen pro [vědní] disciplínu, ale i pro lidstvo samo“ (ibid.: 154). Modernizační teorie

⁴ S. N. Eisenstadt, který silně prosazoval modernizační teorii, charakterizoval mj. modernizaci jako „proces změny směřující k těm typům sociálních, ekonomických a politických systémů, které se vyvinuly v západní Evropě a Severní Americe“ (Eisenstadt in Bernstein 1971: 147).

pronikla díky činnosti jiného pracoviště – *Center for International Studies* při MIT – i do praktické politiky, kde byl široce studován komunismus výše zmíněným Lucianem Pyem, nebo pozdějším předsedou Úřadu pro politické plánování (*Policy Planning Staff*) Ministerstva vnitra USA Waltem Rostowem. Přestože byla do velké míry modernizační teorie zdiskreditována kritikou z pravicově-konzervativních (např. Robert Nisbet, Samuel Huntington) i levicových pozic (např. Raúl Prebisch nebo Immanuel Wallerstein) již koncem 70. let, tak se opakovaně objevují pokusy rehabilitovat tuto teorii. Jako nejznámější pokus o tuto rehabilitaci uvádí Gilman oslavovaný i zatracovaný *Konec dějin a poslední člověk* amerického neokonzervativního politického teoretika Francise Fukuyamy (ibid.: 170–270).

V 60. letech můžeme nalézt i počátky naprosto odlišného přístupu ke studiu demokratizace, který představoval Barrington Moore, Jr. Tato tradice, která klade důraz na historické zkoumání a široce čerpá právě z Marxe a Webera, neměla v americké sociologii ani zdaleka tak silnou pozici jako předchozí zmíněná. Theda Skocpol uvádí, že tento směr historické sociologie je částečně charakterizován novým promyšlením Weberovy práce a snahu o její „deparsonizaci“ (Skocpol 1984: 4). Vedle Moorea se autoři jako Immanuel Wallerstein, Perry Anderson, Charles Tilly, či ještě dříve Reinhard Bendix a Karl Polanyi pokoušeli poskytovat odpovědi na otázky „jak by minulé vzorce a alternativní trajektorie mohly být relevantní, nebo irelevantní vzhledem k současným možnostem“ (ibid.: 5).

Na rozdíl od výzkumníků spojených s teorií modernizace byly i akademické kariéry autorů zmíněných v předchozím odstavci poznamenány zpochybňováním zavedených sociálně-vědních ortodoxií a politickými názory, což v některých případech (Wallerstein) vedlo k jejich dlouhodobé marginalizaci v americkém univerzitním prostředí, přestože minimálně v pozdějších fázích jejich působení se uvedení autoři dočkali značného uznání (ibid.: 9–10).

Následující část textu je věnována bližšímu představení těchto dvou tradic výzkumu od 60. let do současnosti. První oddíl je věnován Seymouru M. Lipsetovi a jeho následníkům i odpůrcům, kteří se pokoušeli prokázat, či

vyvrátit přímý vztah mezi úrovní ekonomického rozvoje a demokracií. Druhý oddíl bude obdobně věnován Barringtonovi Mooreovi a dalším několika autorům spadajícím do tzv. strukturálního přístupu studia demokratizace.

2.1 Seymour M. Lipset – demokracie jako výsledek ekonomického rozvoje

Lipset se vztahu mezi ekonomicko-sociálními podmínkami a možností demokracie věnoval ve svém vysoce citovaném článku *Some Social Requisites of Democracy* (1959), který se v prodloužené a mírně přepracované verzi objevil i v jeho slavné knize *Political Man* (1960). Ve zmíněných textech se Lipset věnoval „ze sociologické a behaviorální pozice [...] hypotézám zahrnující některé sociální požadavky pro demokracii“ (Lipset 1959: 69), kterou vnímá především jako systém s otevřenou politickou soutěží. Předmětem zkoumání byl ekonomický výkon jednotlivých států a legitimita vlád, přičemž podle kvantitativních dat sbíraných vždy na národní úrovni ověřuje hypotézu „čím zámožnější stát, tím větší je šance, že se v něm udrží demokracie“ (ibid.: 75). Na základě porovnávání úrovně vzdělání, bohatství⁵ jednotlivých států či míry jejich industrializace a urbanizace Lipset usuzuje, že vysoká hodnota těchto proměnných zvyšuje možnost fungování politické demokracie v dané zemi (ibid.: 80).

Ekonomický rozvoj má zásadní vliv na sociální uspořádání v daném státě, přičemž Lipset předpokládá dvojí působení, které posouvá zemi směrem k udržení demokracie. Zaprvé se jedná o proměnu „třídního boje“, kdy se nižším vrstvám společnosti zvyšuje jejich příjem a současně jsou lidé z těchto vrstev vystaveni novým tlakům, které oslabují jejich oddanost „extremismu“. Společně s ekonomickým rozvojem mizí podle Lipseta i izolovaná zaměstnání (např. zemědělství, hornictví), ve kterých jsou lidé nejméně vystaveni demokracii prospívajícímu „politickému kosmopolitismu“ (ibid.: 97). Druhým

⁵ K určení bohatství jednotlivých států Lipset používá HDP na hlavu, počet osob na motorové vozidlo a jednoho lékaře a také počet rádiových přístrojů, telefonů a novin na 1000 obyvatel (Lipset 1959: 75).

zásadním důsledkem ekonomického rozvoje je proměna struktury společnosti, která místo pyramidy se širokou základnou vespod a úzkou elitou navrchu začíná připomínat diamant se silnou střední třídou (ibid. 83). Vedle společenských změn způsobuje dle Lipseta ekonomický rozvoj i posun ve vyznávaných hodnotách, které se stávají lépe slučitelné s demokracií (např. pozitivní postoj k volebnímu procesu) (ibid.: 84).

K udržení demokratického režimu je zapotřebí nejen vysoké ekonomické úrovně, ale též jeho efektivita (tj. schopnost uspokojovat požadavky členů společnosti) a legitimita vlády. V případě vysoké hodnoty obou se jedná o velice stabilní systém. I tyto ukazatele jsou ale úzce spojeny s ekonomickým růstem, který je podle Lipseta hlavním indikátorem efektivity režimu a dlouhodobá efektivita může být následně základem legitimacy vlády, „státy, které se nejúspěšněji přizpůsobily podmínkám průmyslového systému [...] si uchovaly svou tradiční legitimitu [...], nebo vyvinuly nové silné symboly legitimacy“ (ibid.: 91). Posledním faktorem přispívajícím ke stabilitě demokracie, kterému se Lipset v textu věnuje, je existence štěpících linií ve společnosti, které se vzájemně protínají (ibid.: 98).

K tématu sociálních podmínek demokracie se Lipset vrátil po více než 30 letech v článku *The Social Requisites of Democracy Revisited* (1993), kde byly zopakovány základné teze výše zmíněných textů. Současně však Lipset reflektoval novější publikace v oblasti výzkumu demokratizace, především Huntingtonovu *Třetí vlnu* (2008). Lipset zde uvádí, že pro fungování demokracie je nutná odpovídající politická kultura, která vzniká dlouhodobým historickým vývojem. Lipset zde s odkazem právě na Huntingtona upozorňuje i na úzký vztah mezi protestantismem a „nově“ i katolicismem a demokracií, zatímco islám a konfucianství jsou pro něj s demokratickým vývojem hůře slučitelné (Lipset 1993: 6–7).

Někteří kritici Lipsetovy práce zveřejněné původně v *Some Social Requisites of Democracy* (např. Guillermo O'Donnell, viz dále) poukazují na fakt, že samotný ekonomický růst nedokáže zaručit vznik politické demokracie. Sám Lipset se ve své práci prakticky nevěnuje přínosu ekonomického růstu na zavedení demokracie v zemi, ale explicitně zmiňuje, že uvedené faktory

„pouze“ přispívají k udržení demokracie ve státě (Lipset 1959: 71). V návaznosti na Maxe Webera dokonce tvrdí, že „[b]ohužel [...] tento závěr [o vztahu bohatství a demokracie] neospravedlňuje optimistickou liberální naději, že růst bohatství, velikosti střední třídy, vzdělání a dalších příbuzných faktorů nevyhnutelně znamená rozšiřování demokracie, nebo její stabilizaci“ (ibid.: 103). V knize *Political Man* navíc i upozorňuje na příkladu skandinávských zemí na negativní dopady rychlého ekonomického růstu a industrializace, při kterých došlo k posílení „extrémních hnutí dělnické třídy“ (Lipset 1960: 68), což šlo zcela proti převládající tendenci v zahraniční politice směrem k nově vzniklým státům.

Lipsetova práce o socio-ekonomických podmínkách, které podporují nebo zabraňují účinnému fungování demokracie v daném státě, vyvolala vlnu souhlasu i ostré kritiky v rámci „vůbec největšího souboru výzkumů na jakémkoliv téma v komparativní politologii“ (Przeworski – Limongi 1997: 156). Základní teze, podle které se s větším bohatstvím státu zvyšuje i pravděpodobnost existence demokratického zřízení, byla a stále je výchozím bodem pro řadu studií v rámci výzkumu demokratizace. V současnosti je předpokládáný vztah mezi úrovní ekonomického rozvoje a demokracií testován především s důrazem na kvantitativní postupy a shromažďování statistických údajů s různými výsledky, jak ukazují výstupy výzkumných týmů kolem Adama Przeworskiho na jedné straně a Davida L. Epsteina na straně druhé. Závěry těchto badatelů budou představeny v následující kapitole společně s dalšími významnými kritikami a stoupenci Lipsetova přístupu.

2.1.1 Kontroverze a opakovaná testování Lipsetových závěrů

Krátce po uveřejnění *Political Man* na Lipseta přímo navázal ve své práci o politickém vývoji Phillips Cutright⁶, který si vytyčil za cíl vytvořit rámec umožňující hodnotit a srovnávat jednotlivé státy, čímž se samotný Lipset přímo

⁶ Dankwart Rustow nazval literaturu, která přímo spojuje otázku ekonomického růstu a stabilní demokracie jako „Lipset–Cutright žánr“ (Rustow 1970: 345).

nezabýval. Cutright vytvořil index politického rozvoje⁷, jenž vymezoval „kontinuum rozvoje“ (Cutright 1963: 255), do kterého mohly být státy dosazovány. Po výpočtu jednotlivých ukazatelů mohl být tento výsledek porovnán s kvantifikovanými údaji ekonomického, komunikačního, nebo vzdělanostního rozvoje. Cutright prosazoval především úroveň komunikace, podle které by měly být porovnávány výsledky indexu politického rozvoje. Cutright předpokládal, že tyto dvě veličiny se přirozeně pohybují k vzájemné rovnováze, a proto lze na základě těchto výsledků předpovídat budoucí politický vývoj (ibid.: 256–260).

Naopak jedním z významných kritiků Lipseta byl americký politolog a sociolog Dankwart A. Rustow, který v článku *Transitions to Democracy* (1970) představil alternativní čtyřfázový model demokratizace. Podle Rustowa se Lipsetovi čtenáři a v menší míře i Lipset sám dopustili zásadního omylu, když zaměnili korelaci s kauzalitou a požadavky (*requisites*) s předpoklady (*prerequisites*). Tento pohled pak způsobil, že demokratizace je vnímána jako prakticky totožný, postupný proces, jenž zahrnuje stejné sociální aktéry a případné problémy, na které lze aplikovat totožná řešení (Rustow 1970: 345–346).

Ve snaze vytvořit „genetickou teorii“ a model, který dokáže „navrhovat hypotézy aplikovatelné na širokou škálu dalších empirických příkladů“ (ibid.: 350) formuloval Rustow čtyři fáze (resp. 3 fáze a jeden počáteční předpoklad vývoje), kterými většina demokratizujících se zemí musí projít. Ve výzkumu kladl Rustow důraz především na nutnost historického zkoumání⁸ jednotlivých zemí, protože považoval přechod k demokracii za dlouhodobý proces, který trvá minimálně jednu generaci (ibid.: 347).

⁷ Nepříliš překvapivě byl vysoký politický rozvoj totožný s demokracií. Jednotlivé státy byly hodnoceny podle fungování legislativní a exekutivní moci, přičemž „politicky rozvinutý národ má komplexnější a více specializované politické instituce, než méně komplexní“ (Cutright 1963: 255). Dva body udělil Cutright zemím, ve kterých zasedaly v dolní komoře parlamentu minimálně dvě politické strany, a opozice obsadila minimálně 30% křesel. Pokud tato 30% podmínka splněna nebyla, tak získala země pouze jeden bod. V případě převratu provedenému exekutivou, nebo v případě, že parlament neměl skutečné legislativní pravomoci, body uděleny nebyly. U exekutivní složky byl přidělován jeden bod, když byl předseda vlády zvolen na základě otevřených voleb - pokud byl předseda vlády vybrán jiným způsobem, tak Cutright započítával do konečného výsledku 0,5 bodu. Dědiční panovníci na pozicích předsedy vlády nezískávali žádné body (ibid.: 256).

⁸ Rustow napsal, že „[h]istorie [...] je příliš důležitým tématem, než aby byla zanechána jen historikům“ (Rustow 1970: 347).

Rustowův model počítá v první fázi s jednou základní podmínkou dalšího vývoje, a tou je „národní jednota“, čímž je myšleno, že se většina obyvatel daného státu vyznačuje pocitem příslušnosti k jedné politické komunitě. Rustow zdůrazňuje, že se jedná o jedinou podmínku, není za potřebí žádná předchozí úroveň ekonomického rozvoje. Pokud je splněna podmínka národní jednoty, tak může nastat „přípravná fáze“ (*preparatory phase*), během které začíná proces demokratizace po období „dlouhého a nerozhodného politického boje“ (ibid.: 352), ve kterém se střetávají vymezené skupiny (nejčastěji to jsou sociální třídy, ale v různých kontextech se může jednat o odlišné skupiny) nad specifickými otázkami. Demokracie se zde objevuje jako vedlejší produkt tohoto boje. Přejít k třetí fázi – tzv. fázi rozhodnutí (*decision phase*) – je značen „úmyslným rozhodnutím [nebo sérií rozhodnutí] na straně politických vůdců [...] institucionalizovat některé zásadní prvky demokratického procesu“ (ibid.: 355). V souladu se vznikem demokracie jako vedlejšího produktu jsou demokratické normy přijímány elitami jako nutný konsenzus na druhé nejlepší variantě řešení pro všechny zúčastněné strany. Posledním stupněm je pak uvykací fáze (*habituation phase*), kdy dochází k šíření nových demokratických norem, které byly přijaty na základě konsenzu mezi elitami, do řad profesionálních politiků a obyvatelstva. Jak již bylo zmíněno výše, tak tento model nepřikládá žádný speciální důraz na ekonomickou situaci země, která může být jedním z faktorů vedoucích k politickému boji během přípravné fáze, ale opět to je pouze jedna možná příčina (ibid.: 350–362).

Původem argentinský politolog Guillermo O'Donnell poukázal velmi vlivným způsobem na příkladu států Jižní Ameriky na nedostatky Lipsetovy teorie (srov. Przeworski – Limongi 1997: 158). V knize *Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism* z roku 1973 upravil O'Donnell „optimistickou rovnici“ Seymoura M. Lipseta „vyšší socioekonomický rozvoj=vyšší šance politické demokracie“ na rovnici „vyšší socioekonomický rozvoj=vyšší politická pluralita≠vyšší šance politické demokracie“ (O'Donnell 1979: 4–8).

O'Donnell vycházel z příkladů Argentiny a Brazílie, které patřily k ekonomicky nejrozvinutějším a nejvíce industrializovaným zemím Jižní

Ameriky, a přesto v nich došlo v 60. letech k vojenským převratům po krátkém období demokratické vlády. Počátek těchto problémů vidí O'Donnell ve způsobu industrializace v uvedených zemích, která byla zaměřena na nahrazení spotřebního zboží z dovozu domácí výrobou. Po počátečních úspěších ve „snadné fázi industrializace“ (ibid.: 57) se objevily nové problémy, mezi nimi například vysoká inflace či nové formy závislosti na zahraničí, ale především vyšší sociální diferenciaci a s ní spojená vyšší pluralizace politiky. Oficiální političtí představitelé nejsou schopni konflikt ve společnosti řešit a legitimita politického systému je velice nízká. O'Donnell používá pro popis společensko-politické situace Huntingtonův termín „masové praetoriánství“⁹. V podobných situacích existuje podle O'Donnella trend v jihoamerických zemích k nastolení „byrokratického autoritářství“ (ibid.: 69, 200). V návaznosti na práci Davida Apter a Juana Linze definuje O'Donnell byrokratické autoritářství obecně jako nedemokratický politický systém, pro který je typická vysoká úroveň modernizace, deaktivace lidového sektoru¹⁰ a významná role veřejných i soukromých byrokracií (ibid.: 90).

Adam Przeworski se ve spolupráci s několika dalšími autory pokoušel přezkoumat vztah mezi objevením demokracie a zvyšováním bohatství státu. Svůj pohled představil Przeworski poprvé v článku *Modernization: Theories and Facts* (1997), na kterém spolupracoval s Fernandem Limongim. V tomto textu bylo představeno rozlišení mezi endogenním a exogenním vysvětlením vztahu mezi bohatstvím a demokracií, které autoři později diskutovali.

Endogenní vysvětlení je ztotožněno s modernizační teorií, podle které je demokracie výsledek dlouhodobého procesu, během kterého dochází k narůstání bohatství a s tím spojenému narůstání míry urbanizace a industrializace, ale také inkorporace různých skupin obyvatelstva do politického procesu. Demokracie vzniká v rámci endogenního procesu, „protože je výsledkem rozvoje uvnitř autoritářství“ (Przeworski – Limongi 1997: 158). Exogenní vysvětlení se zabývalo naopak vztahem mezi mírou

⁹ O'Donnell používá termín k označení stavu, kdy nerovnováha mezi institucionálním nastavením společnosti a politickou participací probíhá ve vysoce moderních společnostech a rozhodující roli mají tedy velká sociální hnutí (O'Donnell 1979: 73).

¹⁰ Lidovým sektorem O'Donnell (1979: 51) myslí „dělnickou třídu a některé segmenty nižší střední třídy“.

ekonomického rozvoje a udržení demokratického režimu. V tomto případě se „demokracie objevuje exogenně, jako deus ex machina“ (ibid.: 159).

Empirická data Przeworskiho a Limongiho naznačují, že endogenní vysvětlení neodpovídá realitě, „neexistuje opodstatnění k přesvědčení, že ekonomický rozvoj plodí demokracii“ (ibid.: 167). Oproti tomu exogenní hypotéza, kterou ve svých textech zastával explicitně i Lipset (viz výše), se přesvědčivě potvrdila. Jakmile je demokracie ustanovena v bohatém státě, tak je šance na udržení tohoto zřízení mnohokrát vyšší, než v případě chudších států. Przeworski a Limongi usuzují, že demokracii nelze považovat za výsledek ekonomického rozvoje, protože se může objevit na jakékoliv úrovni ekonomiky. Ekonomické faktory hrají mnohem důležitější roli až po ustanovení demokratického režimu, kdy bohaté nebo rychle rostoucí státy demokratické pravděpodobně i zůstanou (ibid.: 177).

Przeworski usuzuje, že statisticky předpovědět pád diktatury je s největší pravděpodobně nemožné, ke konci autoritářských režimů může přispívat příliš velké množství faktorů, a proto mají odhady založené pouze na ekonomických datech malou vypovídající hodnotu. Naopak v případě udržení demokracie má dle Przeworskiho bohatství společnosti naprosto zásadní roli. Důvodem je, že v bohatých společnostech mají lidé příliš co ztratit, kdyby se rozhodli svrhnout demokratickou vládu. I v případě, že je určitá skupina obyvatel dlouhodobě poraženým voleb, tak bude ve státech s vysokým HDP na hlavu respektovat svobodné volby. Současně Przeworski ukazuje, že platy v dělnických profesích jsou v průměru vyšší v demokraciích než v diktaturách, což dále posiluje trvání demokracie. „Je to averze vůči riziku, která každého v majetných společnostech motivuje řídit se výsledky volební soutěže“ (Przeworski 2004: 11).

Przeworskiho výsledky přezkoumali v textu *Endogenous Democratization* (2003) Charles Boix a Susan Stokes, podle kterých je pravdivé nejen exogenní, ale současně i endogenní vysvětlení demokratického vývoje. Podle autorů měl Przeworski k dispozici příliš malý vzorek zemí po roce 1950, přičemž endogenní efekt lze silně pozorovat u dřívějších vln demokratizace v západní Evropě. Boix a Stokes prezentují odlišné vysvětlení vlivu

ekonomického růstu na stav demokracie. Autoři vycházejí z předpokladu, že při růstu bohatství se zvyšuje rovnost příjmů. V případě bohatších zemí mají tedy elity menší obavu ze ztráty majetku při redistributivních opatřeních a existuje tedy větší pravděpodobnost, že demokratizaci povolí. Demokracie je tedy výsledkem nikoliv samotného ekonomického růstu, ale zvýšené rovnosti příjmů, která růst doprovází (Boix – Stokes 2003: 518, 539–541).

Závěry Przeworskiho výzkumů zpochybnili také David L. Epstein et al. (2006), kteří kritizují zejména použití pouze dvou kategorií (demokracie a diktatury), jež se vzájemně přímo vylučují.¹¹ Epstein et al. zavádějí novou „přechodnou“ kategorii částečných demokracií (*partial democracies*), které splňují pouze některé prvky charakteristické pro úplné demokracie (*full democracies*), přičemž k zařazení zemí do jednotlivých kategorií (autokracie, částečná a úplná demokracie) byly využívány data projektu Polity IV¹². Za použití třech zmíněných kategorií a Markovova přechodového modelu, který uplatňoval ve své práci i Przeworski, došli Epstein et al. k odlišným výsledkům, které silně podporovaly „klasickou“ teorii modernizace a dokazovaly přímou úměru mezi zvyšováním bohatství státu a možností fungování demokracie. Epstein et al. opakovaně zdůrazňovali důležitost kategorie částečných demokracií, díky které se jim podařilo prokázat, že „vyšší důchod na hlavu značně zvyšuje pravděpodobnost demokratických režimů díky jednak posilování konsolidace existujících demokracií a dále i prosazováním přechodu od autoritářských k demokratickým systémům“ (Epstein et al. 2006: 566; *passim*).

Poslední zde představení autoři, kteří zkoumají demokratizaci a demokracii kvantitativně, jsou Daron Acemoglu a James A. Robinson. V knize *Economic Origins of Dictatorship and Democracy* (2006) autoři vytvořili rámec založený na teorii her, kde jsou aktéři vnímáni jako racionální hráči, jejichž politické postoje jsou závislé na jejich postavení v rámci

¹¹ Przeworski sám napsal, že „[j]elikož se zabýváme jenom dvěma typy režimů – demokraciemi a diktaturami – jeden se zrodí, když druhý zemře“ (Przeworski 2004: 4).

¹² Polity IV je projekt, který v současnosti vede Monty G. Marshall a jeho cílem je poskytovat výzkumníkům kvantitativní data ohledně kvalit demokracie v jednotlivých zemích, kterým jsou přidělovány hodnoty na stupnici od -10 (nejméně demokratické) k +10 (nejdemokratičtější) (Polity IV: 2013). Epstein et al. označovali za částečné demokracie režimy, kterým byla přidělena hodnota mezi +1 a +7 na stupnici Polity (Epstein et al. 2006: 555).

ekonomiky. Druhým stavebním kamenem zmíněného rámce je pohled na politiku jako na konflikt o jednotlivá opatření, především o ta, která se týkají (re)distribuce zdrojů ve společnosti. Demokracie je podle Acemoglu a Robinsona výsledkem tlaku početné a organizované masy obyvatel na politickou elitu nedemokratického režimu, která již nedokáže poskytovat uvěřitelné částečné ústupky. „Elita musí provést demokratizaci [...], pokud si přeje vyhnout se radikálnějšími výsledkům“ (Acemoglu – Robinson 2006: XIII).

Z analýzy dat Acemoglu a Robinson usuzují, že grafické vyjádření vztahu mezi nerovnostmi a možnostmi zavedení politické demokracie opisuje obrácené písmeno U. V případě, že jsou ekonomické rozdíly mezi jednotlivými skupinami obyvatelstva příliš malé, tak neexistují silné podněty k nepokojům. Obyvatelé těží ze zavedeného nedemokratického politického systému a revoluce se nejeví jako racionální alternativa. Za příklad dávají Acemoglu a Robinson Singapur, nebo Jižní Koreu v do 80. let. Ve vysoce nerovných společnostech je vyhlídka na demokracii podobně slabá, protože elity se obávají redistribučních opatření, která by následovaly po demokratizaci. V případě, že mají elity více co ztratit, tak se s větší pravděpodobností uchýlí k represím, aby si zachovaly stávající privilegia, jako např. v Salvadoru, nebo Nikaragui. Zásadní pozici má v tomto případě střední třída, která omezuje redistribuci a tím i požadavky na elitu (Acemoglu – Robinson 2006: 37–40). Acemoglu a Robinson podobně jako jiní autoři prakticky opakují myšlenku, jež je v západním politickém myšlení od Aristotela, který vyzdvihoval roli střední třídy pro demokracii již ve 4. století př. n. l.¹³

2.2 Barrington Moore a sociální původ demokracie

Počátek diametrálně odlišného přístupu k výzkumu demokratizace, než představovali Lipset a jeho následovníci, je spojován s prací amerického sociologa Barringtona Moorea *Social Origins of Dictatorship and Democracy*

¹³ Tomuto tématu se Aristoteles věnoval ve čtvrté knize *Politiky*, kde mj. uvedl i svůj souhlas s Fokylidovým citátem, že „[s]třed je nejlepší v mnohém – ke středu v obci chci patřit“ (Aristoteles 1939: 136), nebo „tyranida vzniká jak z naprosto neukázněné demokracie, tak z oligarchie, kdežto zřídka kdy z vlády středních vrstev a z občanů jim blízkých“ (ibid.: 136–137).

(1974), která vyšla v první edici v roce 1966. Jean Grugel (2002: 51) a Marek Ženíšek (2006: 59) shodně zařazují práci Moorea do tzv. strukturálního přístupu studia demokratizace¹⁴, jenž se zaměřuje ve výzkumu především na dlouhodobé vztahy mezi kolektivními aktéry (většinou sociálními třídami), které ovlivňují podobu jednotlivých států. Další hlavní oblastí zájmu je vliv ekonomických podmínek na demokratizaci (Grugel 2002: 51–52).¹⁵ Cílem výše zmíněné Mooreovy knihy bylo zmapovat různé „cesty k modernitě“, tedy způsob změny od agrární k industriální společnosti. Pro ilustraci jednotlivých přechodů použil Moore rozsáhlé případové studie Velké Británie, Francie a Spojených států na straně jedné (tedy cesty ke kapitalismu a demokracii pomocí „buržoazní revoluce“) a pak Číny, Japonska a Indie, kde byly představeny alternativní cesty k modernitě, které většinou nezahrnovaly demokracii (s výjimkou na straně Indie). Moore dále zvažoval zařazení kapitol o Německu a Rusku, které se nakonec ve finální verzi knihy neobjevily, přestože ze svých poznatků čerpá v rámci závěrečné komparace a teoretické diskuze. V rámci jednotlivých případů se Moore zaměřil, jak napovídá podtitul knihy, na roli rolníků a pozemkové aristokracie v přechodech od preindustriální k industriální společnosti a dále na vztahy mezi venkovskými elitami, monarchy a městskou buržoazií. Moore tvrdí, že „způsob, kterým pozemkové vyšší třídy [*landed upper classes*] a rolníci reagovali na výzvy komerčního zemědělství je rozhodujícím faktorem v ovlivňování politického výsledku [přechodu k modernitě]“ (Moore 1974: xiv).

Na základě svého výzkumu Moore tvrdil, že lze identifikovat tři cesty k moderní industriální společnosti. První z těchto cest byla demokratická a kapitalistická, ke které jednotlivé země došly po sérii buržoazních revolucí. Pro vývoj parlamentní demokracie byla podle Moorea nezbytná existence silné a nezávislé vrstvy měšťanů, s největší pravděpodobností nejznámější a nejcitovanější věta ze *Social Origins of Dictatorship and Democracy* je právě

¹⁴ Jean Grugel dále doplňuje, že pojmy „[h]istorická sociologie a strukturalismus jsou často v rámci studia demokratizace používány zaměnitelně“ (Grugel 2002: 51).

¹⁵ Vzhledem k blízkosti strukturálního přístupu a historické sociologie (viz předchozí poznámku pod čarou) se nabízí spojitost s charakteristikou historicko-sociologických výzkumů, které se podle Thedy Skocpol mj. zabývají většinou „vzájemným působením smysluplných jednání a strukturálních kontextů, aby poskytly porozumění vyvíjejících se nezamýšlených, stejně jako zamýšlených výsledků v individuálních životech a společenských transformaci“ (Skocpol 1984: 1).

„bez buržoazie není demokracie“¹⁶ (Moore 1974: 418). Silná buržoazie však není zárukou úspěšného zavedení demokracie, protože v případě, že dojde k propojení pozemkové aristokracie a buržoazie proti zájmům rolníků a dělníků, tak je výsledkem spíše druhá Moorem popsaná cesta k modernitě. Podobně jako v případě cesty první je i zde hlavním prvkem kapitalismus, který ale nebyl doplněn „revolučním odpoutáním se od minulosti“ (ibid.: 431), protože silný stát zamezil takovým pokusům a naopak docházelo ke snaze co nejvíce udržet původní společenské nastavení. Stát hrál současně důležitou roli i v samotné industrializaci, protože vedle represivní funkce znemožňující revoluci také silně prosazoval a materiálně podporoval stavbu průmyslových závodů, které se často zaměřovaly na výrobu zbraní. Fungování konzervativní koalice buržoazie a aristokracie bylo udrženo i přes postupné ubývání materiálních i lidských zdrojů v agrárním sektoru pomocí skutečného, nebo domnělého zahraničního nepřítele (ibid.: 417–472).

Poslední z těchto cest je podle Moorea komunismus typický pro země, ve kterých nedošlo k industrializaci, a zůstaly tedy převážně agrární. Široké vrstvy rolnictva a tradiční instituce byly v podmínkách šířícího se průmyslového hospodářství vystaveny novým tlakům. Především v případech, kdy existují slabé vazby mezi rolníky a elitou (jako např. v císařské Číně), je daný stát vystaven nebezpečí rolnického povstání, které může vyústit v nastolení komunismu (ibid.: 477–478).

Theda Skocpol a Margaret Somers napsaly o Mooreově práci, že „klade důraz [...] na [používání] historického srovnávání k testování validity existujících teoretických hypotéz vytváření nových kauzálních zobecnění a k nahrazení těch neplatných“ (Skocpol – Somers 1980: 182). Sám Moore si však byl vědom případných problémů a nepřesností, které s sebou nese snaha o generalizaci tak širokého tématu, jakým je přechod od agrární k industriální společnosti, jenž je navíc empiricky dokumentován na příkladu několika velkých států. Moore však věřil, že právě s pomocí komparativní perspektivy lze dojít k novým relevantním otázkám, závěrům i zobecněním,

¹⁶ V originále tato věta zní „[n]o bourgeois, no democracy“.

kteří se týkají sociálního původu politického režimu a jeho nastavení (Moore 1974: xiii).

Po svém vydání sklidilo *Social Origins of Dictatorship and Democracy* silný ohlas, což lze vidět i na osobnostech, kteří se rozhodli napsat na toto dílo často značně kritickou recenzi. Původem německý sociolog Reinhard Bendix, který vyzdvihl přínos díla a napsal, že se do budoucna může jednat o „významný milník ve vývoji marxistického myšlení v období jeho deziluze“ (Bendix 1967: 627). Současně však Bendix i poukázal na absenci vlivu mezinárodního prostředí na utváření podoby politického režimu v jednotlivých obdobích (ibid.: 626). O poznání kritičtější byl už jeden z nejvýznamnějších sociálních vědců 60. a 70. let, Gabriel Almond, pro kterého je Mooreova práce ukázkou teoreticky nepřesvědčivého ekonomického determinismu, který nebere v úvahu rozhodnutí politických elit, ani účinek jiných států. Současně se Almond pozastavuje nad způsobem Mooreovy práce, ve které „pracuje sám [...] s malou explicitní formální systematizací. S kvantitativními daty zachází s podezřením, se systematickou teorií s opovržením, vnímaje obojí jako konzervativní pasti. Není ničím stoupencem¹⁷, a pokud já vím, tak žádné ani nemá“ (Almond 1967: 768).

Největší kritiku sklidil Moore v recenzi eseji Davida Lowenthala, který označil *Social Origins of Dictatorship and Democracy* za fascinující, ale v jádru za „esenciálně a ne marginálně, nebo náhodně vadnou“ (Lowenthal 1968: 258). Lowenthal kritizuje, že Moore vidí prakticky jako jediného relevantního aktéra sociální třídy, jejichž členové mají pevnou identitu a s ní spojené názory. Moore nepřikládá žádnou váhu idejím, které podle Lowenthala měly zásadní vliv na rozvoj politických institucí, jak je v recenzi eseji prezentováno především na příkladu občanské války v USA. Svou recenzi eseje zakončuje Lowenthal, že Mooreův „radikální a kvazi-marxistický pohled na modernizaci [...] otevřel cestu směrem k plnější pravdě“ (ibid.: 278).

¹⁷ Vzhledem k častým implicitním i explicitním odkazům na Marxe a Webera je však tento bod minimálně silně diskutabilní.

2.2.1 Strukturální přístup a výzkum demokratizace po *Social Origins of Dictatorship and Democracy*

I přes výše zmíněné kritické ohlasy bylo *Social Origins* důležitým příspěvkem v oblasti studia demokratizace a historické sociologie. Moore svou prací ovlivnil řadu dalších významných autorů, kteří se k Mooreovu odkazu často přímo hlásí. Mezi jeho nejvýraznější žáky patří dva z nejvýznamnějších autorů soudobé historické sociologie Charles Tilly a výše již citovaná Theda Skocpol, kteří se ale věnovali otázce demokratizace spíše okrajově. Naopak právě na Mooreův přístup k demokratizaci přímo navazují autoři Dietrich Rueschemeyer, Evelyn Huber Stephens a John Stephens ve své knize *Capitalist Development and Democracy* (1992), která bude představena níže. V závěru této kapitoly jsou ještě zmíněny práce Ruth Collier, Stephana Haggarda a Roberta Kaufmana, kteří bývají taktéž řazeni do strukturálního přístupu (Tilly 2006: 11, Grugel 2002: 56), přestože jejich vazba na Moorea je již o něco slabší.

V jedné ze své nejznámějších knih *States and Social Revolutions* (1979) uvádí Theda Skocpol, že to bylo právě *Social Origins* společně s Mooreovými semináři na Michigan State University, které jí inspirovalo a motivovalo ke komparativnímu zkoumání revolucí (Skocpol 1979: xv). Podobně jako Skocpol, tak i Charles Tilly opakovaně připouští svou inspiraci Barringtonem Moorem, kterého nazval svým „velkým učitelem“ (Tilly 2006: 11). Vzhledem k tématu předkládané práce lze zde zmínit jednu z Tillyho starších prací, ve které se věnuje vztahu mezi modernizací a revolucemi¹⁸, přičemž odmítá přímou souvislost mezi těmito dvěma fenomény. Revoluce jsou ovlivňovány zcela politickými faktory, jako např. strukturou moci, alternativními koncepcemi spravedlnosti, nebo otázkou legitimacy státního zřízení. Změny spojené s modernizací, jakými jsou mj. urbanizace a industrializace, ovlivňují složení a sílu skupin bojujících o moc, ale nejsou zdroji samotné revoluce (Tilly 1973: 447). Demokratizaci se Tilly věnuje v jedné ze svých pozdějších knih, kde

¹⁸ Tilly předkládá poměrně zajímavý, i když nezvykle široký, pohled na revoluce. Za začátek revoluce je označován stav, kdy je zpochybněna vláda jednoho suverénního politického uspořádání (*polity*) jiným a končí, když je opět nastolena vláda pouze jednoho takového uskupení. Revolucí tedy může být v tomto pojetí i například občanská válka (Tilly 1973: 439–440).

spojuje tento proces se svárlivou politikou (*contentious politics*). Tilly se zde dle vlastních slov lehce odchýlil od přístupu Moorea, protože se „zaměřil spíše na trajektorie a ne na původy a destinace“ (Tilly 2004: ix), ale jeho vliv je stále silně patrný.

Pro švédského sociologa Görana Therborna bylo *Social Origins* „extrémně podnětným pozadím“ (Therborn 1977: 5) pro jeho práci o demokratizaci, která původně vyšla jako článek *The rule of capital and the rise of democracy* v časopise *New Left Review* v roce 1977. Ve zmíněném textu se Therborn zaměřil na politickou a sociální konstelaci při přechodech v demokracii ve vzorku 17 vyspělých zemí, které tvořily v době vzniku textu Obchodní a rozvojový výbor OECD. Za nejsilnější přímou příčinu vzniku „buržoazní demokracie“ označil Therborn mobilizaci za cílem národního osvobození nebo porážku ve válečném konfliktu, ale současně také zdůraznil, že nastolení demokracie nebývá výsledkem revoluce, nýbrž boje využívajícího politické prostředky a oficiální instituce státu (ibid.: 17, 35).

Therborn se zaměřil na vztah mezi kapitalismem a demokracií a pokusil se poukázat na faktory, které přispívají k častému společnému výskytu těchto fenoménů. Therborn identifikoval dělnická hnutí nejen jako aktéry snažící se vylepšit ekonomickou situaci svých členů, ale také jako „jedinou konzistentní demokratickou sílu“ (ibid.: 24). Na druhou stranu „úzká privilegovaná menšina“ průmyslových kapitalistů a velkých vlastníků půdy byla téměř univerzálně proti demokracii. Therborn tvrdí, že kapitalistický vývoj vytváří vnitřní rozpory mezi kapitálem a prací, protože se v rámci tohoto procesu zvyšuje potenciál organizace dělnické třídy a vytváření masových hnutí. Kapitalistický vývoj znamená i vyšší míru nejednotnosti a soutěži mezi vládnoucími elitami, která může mít zásadní význam pro demokratický rozvoj, protože v žádném z případů představovaných Therbornem nemělo dělnické hnutí dostatečnou sílu, aby dosáhlo demokracie bez spojenectví s jinou skupinou (např. s maloburžoazií, nebo právě s určitou frakcí elity). Demokracie je tedy, více než cokoliv jiného, důsledkem rozporů vlastních kapitalismu (ibid.: 20–35).

Na Mooreovu práci v oblasti otázek vzniku demokracie přímo navázali vlivným způsobem Dietrich Rueschemeyer, Evelyn Huber Stephens a John D.

Stephens ve výše zmíněné knize *Capitalist Development and Democracy*, která do velké míry reflektovala kritiku *Social Origins* a představila jejich politicko-ekonomický přístup k demokratizaci (srov. Tilly 2004: x, Grugel 2002: 54). Rueschemeyer et al. zastávají podobně jak Therborn názor, že kapitalismus nepřímo umožňuje demokratizaci díky transformaci sociální struktury a posilování „podřízených“ nižších a středních vrstev za současného usnadňování jejich organizace. Na základě svého výzkumu autoři ukazují, že dělnická třída je prakticky ve všech případech nejsilnější a tedy i rozhodující prodemokratická síla, zatímco pozemková aristokracie je téměř univerzálně proti demokracii. Role středních tříd a rolnictva je často nejednoznačná a liší se případ od případu (Rueschemeyer et al. 1992: 8). Podle autorů to byly taktéž rozpory kapitalismu, které proměnily rovnováhu moci jednotlivých tříd, směrem k těm, které měly původně podřízenou pozici. Tímto procesem přispěl kapitalistický vývoj ke zvyšování politické rovnosti a demokracie v jednotlivých státech (ibid.: 302).

Složení tříd a třídních koalic je jen jeden z prvků analytického rámce představeného Rueschemyerem et al., ze kterého je také vycházeno v předkládané práci. U problematiky sociálních tříd je kladen důraz na artikulaci zájmů a kolektivní akce pomocí organizací a institucí, především v případě dělnických organizací uvádějí, že jejich „relativní velikost a hustota má [...] kritický význam pro prosazování demokracie“ (ibid.: 59). Organizace občanské společnosti jsou zásadní ve vytváření a udržení proti-hegemonie podřízených tříd. Důležitým prvkem analýzy je pak i výzkum složení případných prodemokratických koalic, protože pouze v nepatrném počtu případů lze demokratizaci označit za projekt jedné třídy (ibid.: 50–60).

Rueschemeyer et al. se vedle sociálních tříd zaměřují ve svém analytickém rámci na autonomii státu a postavení státu v mezinárodním prostředí. K fungování politické demokracie je dle autorů zapotřebí určitá autonomie státu od dominantních tříd. Pokud je tato autonomie minimální, tak jsou státní instituce zásadním nástrojem dominantních tříd, protože „vzorci náborů pro nejvyšší pozice a zvláštní *esprit de corps* vyšších státních úředníků a vojenských důstojníků jsou kritické pro propojení státního aparátu [...] se

zájmy a orientacemi různých tříd“ (ibid.: 65). Pravděpodobnost úspěšného demokratického přechodu je však i snižována přílišnou autonomií silného státu od populace, protože v těchto případech nemají podřízené třídy dostatečný vliv na zahájení a uskutečnění demokratizace (ibid: 65–66).

Posledním rozměrem zmiňovaného analytického rámce jsou transnacionální mocenské struktury. Pozice státu v rámci mezinárodního systému a ekonomických vztahů do značné míry ovlivňují vnitropolitické uspořádání dané země. Ekonomické a geopolitické zájmy nebo kulturní vazby mají potenciál urychlit, nebo naopak zbrzdit demokratizační proces, především v extrémních případech, jakým je např. válka (ibid.: 72–75).

Předností předkládaného analytického rámce, který se zabývá „strukturálními podmínkami podporujícími a bránícími demokratizaci“ (ibid.: 75) je dle autorů jeho velmi široká aplikovatelnost. Přestože se Rueschemeyer et al. zaměřili především na státy západní Evropy a amerického kontinentu, tak jsou přesvědčeni, že jejich rámec je schopen „vysvětlit překážky a tlaky na demokratizaci v ostatních regionech“ (ibid.: 286). Autoři věří, že jejich výsledky napomáhají k vytváření „rozumných předpokladů“ ohledně dlouhodobých příležitostí k ustanovení demokratických vlád v jednotlivých státech, ač sami uznávají, že takové prognózy jsou silně limitovány nemožností přesně předpovědět strukturální proměny na národní i nadnárodní úrovni (ibid.: 292).¹⁹

Stephan Haggard a Robert Kaufman představují také politicko-ekonomický přístup k demokratickým tranzicím, přičemž zdůrazňují „důsledky ekonomických podmínek na preference, zdroje a strategie klíčových politických hráčů v přechodové hře“ (Haggard – Kaufman 1997: 266). Autoři se věnují především roli ekonomických krizí při demokratizačních snahách a fungování nově demokratických režimů v asijských a latinskoamerických zemích. V případě ekonomické krize se elitám v nedemokratickém režimu snižuje podpora zámožného soukromého sektoru, který v případě dlouhodobé neschopnosti řešit problémy může začít zvažovat případné zisky a ztráty

¹⁹ K práci *Capitalist Development and Democracy* se vrátím později v kapitole o metodologii, kde bude analytický rámec blíže představen a bude též provedena operacionalizace pojmů, která bude vycházet taktéž z této práce.

demokratizace. Mezi středními a nižšími vrstvami se na druhou stranu šíří protestní hnutí, která byla původně namířená proti ekonomickým dopadům krize (inlace, nezaměstnanost, apod.), ale často jsou v průběhu artikulovány i čistě politické cíle. Ekonomická krize prohlubuje spory i uvnitř samotné vládnoucí elity (ibid.: 267–269).

Podmínky přechodu k demokracii silně ovlivňují podobu nově vznikajícího demokratického režimu. Haggard a Kaufman ukazují, že v případě přechodů uskutečněných v období hospodářského růstu má původní elita mnohem silnější pozici při vyjednávání a účinněji prosazuje své návrhy při vytváření institucí demokratického režimu, které mohly pak zajišťovat systematické vyloučení některých skupin z politické soutěže. Současně lze podle Haggarda a Kaufmana pozorovat trend, že při přechodu k demokracii během hospodářského růstu dosahují politické strany spojené se starým režimem vyšších volebních zisků (ibid.: 270–276).

Jak vyplývá z výše napsaného textu, tak Haggard a Kaufman zdůrazňují roli ekonomiky na vznik a podobu demokracie. Současně ale odmítají, že by vytvořili ekonomickou teorii demokratizace, protože se „pouze“ soustředí na „způsob, jakým ekonomické okolnosti ovlivňují načasování a podmínky demokratické tranzice a posttranzičního demokratického uspořádání“ (ibid.: 266).

Poslední práci jasně inspirovanou strukturálním přístupem, které zde bude ještě věnován prostor je *Paths toward Democracy* Ruth Collier (1999), kde autorka zkoumá především způsoby zapojení dělnické třídy do procesu demokratizace. Collier tvrdí, že dominantní přístupy v teorii demokratizace příliš zdůrazňovaly roli sociálních tříd při historických přechodech k demokracii, zatímco v případě těch současných (tj. 70. a 80. léta) je naopak přeceňována role elit při vyjednávání. Collier tvrdí, že jak v historických, tak v současných přechodech k demokracii se ve většině případů jedná o kombinaci tlaku shora a zdola. Demokratizace je sice proces založený na sociálních třídách, ale nelze zanedbávat zásadní roli politických insiderů, jedná

se o proces, který je kombinací vyjednávání i masových kolektivních akcí²⁰ (Collier 1999: 187–196, *passim*).

3 ANALYTICKÝ RÁMEC

Tato sekce je věnována detailnějšímu představení zde používaného analytického rámce, který vytvořili Rueschemeyer et al. v *Capitalist Development and Democracy* (1992). Podle autorů je demokratizace, podobně jako samotná politika, především záležitostí mocenských vztahů a tedy i vznik nebo zánik demokracie je důsledkem vzájemného působení několika ohnisek moci. Demokracie je vymezena „formálně“ na základě konceptu polyarchie²¹ Roberta Dahla. Podle Rueschemeyera et al. se tedy demokratický režim vyznačuje zejména vládní odpovědností parlamentu, svobodou projevu i sdružování a otevřenou volební soutěží. Demokratizace je tedy vnímána jako proces vedoucí především ke zvýšení politické rovnosti (Rueschemeyer et al. 1992: 5, 10).

V *Capitalist Development and Democracy* jsou identifikována celkem tři ohniska moci, na jejichž konstelaci je do velké míry závislý průběh demokratizace a její výsledek. V následující sekci bude postupně věnována pozornost jednotlivým ohniskům, jmenovitě moci sociálních tříd a jejich koalic, státu jako autonomnímu aktérovi a vlivu mezinárodního prostředí. Jednotlivé vzájemně propojené složky tvoří dohromady analytický rámec aplikovatelný na řadu konkrétních případů. Přestože autoři vycházeli především ze zemí Evropy a Jižní Ameriky, což s sebou nese určité drobné problémy zmíněné níže, tak je tento analytický rámec natolik obecný, že jej lze snadno uplatnit

²⁰ Collier nazývá tento typ přechodu společným projektem (*joint project*). U historických demokratizací ukazuje, že vliv dělnické třídy byl nejsilnější, kdy už fungovaly socialistické strany v parlamentu. Při moderních přechodech zase plnila dělnická třída zásadní roli při legitimizaci nebo delegitimizaci režimu (Collier 1999: 181–182).

²¹ Podle Dahla je polyarchie politický systém, ve kterém se vyskytuje několik vymezených ukazatelů, jako např. otevřenost a definitivnost voleb, nebo možnost získat informace o alternativách, na vysoké úrovni. Každý z těchto celkem 8 ukazatelů může nabývat hodnoty mezi 0 a 1. V případě, že jsou výsledné hodnoty u všech zkoumaných ukazatelů vyšší než 0,5, tak Dahl hovoří o polyarchii (Dahl 2006: 85–87).

i na první pohled tak specifický případ, jakým je současná Čínská lidová republika.

3.1 Sociální třídy, jejich význam a role

Ačkoliv tvoří koncept třídy naprosto zásadní součást myšlení Karla Marxe, tak nevěnoval jeho vysvětlení příliš prostoru. Marx používal třídy už ve svých raných textech, jako například v knize *Ke kritice Hegelovy filosofie práva* vznikající v letech 1843–1844, nebo v *Ekonomicko-filosofických rukopisech* z roku 1844, ale přímo teorii tříd rozebíral překvapivě krátce až v třetím díle *Kapitálu*, který vyšel až v roce 1894, 11 let po Marxově smrti (Szelényi 2009). V poslední kapitole *Kapitálu* Marx vymezuje tři velké třídy, kterými jsou námezdní dělníci, kapitalisté a velcí pozemkoví vlastníci. Tyto třídy jsou pro Marxe určeny zdrojem jejich příjmů. „Existují tři velké sociální skupiny, jejichž členové, jedinci formující je, žijí z mezd, zisků a pozemkové renty, respektive z uskutečnění jejich pracovní síly, jejich kapitálu a jejich pozemkového vlastnictví“ (Marx 1999).

O komplexnější vymezení tříd než Marx se pokusil Max Weber, pro kterého znamenala třída „všechny osoby ve stejné třídní situaci“ (Weber 1978: 302). Třídní situace je vymezena jako pravděpodobnost ovíjející se z „relativní kontroly nad zbožím a schopnostmi a z jejich zisk generujících užití v rámci daného ekonomického řádu“ (ibid.: 302), jde tedy o čistě ekonomickou „tržní situaci“ (ibid.: 928). Právě v tomto ohledu se zásadním způsobem liší marxistické a weberiánské pojetí třídy, zatímco pro Marxe třídu určovalo postavení jejích členů vzhledem k výrobním prostředkům, u Webera bylo určující postavení aktéra vůči trhu²² (Fraser 2000: 117). Vedle tříd Weber rozeznává ještě tzv. statusové skupiny, které jsou charakteristické určitou úrovní sociálního uznání a cti založené na dosaženém vzdělání, očekávaném stylu života a prestiží plynoucí z povolání, nebo původu²³. Podle dominantního

²² Pro označení určité skupiny lidí jako třídy je pro Webera důležitá jejich „možnost používání zboží nebo služeb pro sebe“ (Weber 1978: 928). Z tohoto důvodu Weber nepovažuje otroky za třídu.

²³ Právě povolání nebo zděděný původ jsou společně s přivlastněním politické, nebo hierokratické moci nejčastějšími způsoby získání určitého statusu (Weber 1978: 306).

způsobu sociální stratifikace Weber pak rozlišuje statusovou a třídní společnost (Weber 1978: 306). K třídám náležícím do ekonomické sféry a statusovým skupinám typickým pro sféru distribuce cti uvnitř sociálního řádu přidává Weber ještě strany vymezené jako sdružení usilující o moc ovlivňovat sociální jednání (ibid.: 938).

Koncept třídy, především ten marxistický, byl často kritizován z různých pozic. Terry Eagleton např. upozorňuje na komplikace s pojetím sociálních tříd v práci Györgyho Lukácse, kde jsou pojímány jako homogenní a do určité míry uzavření „kolektivizovaní jedinci“, kterým jsou připisovány určité vlastnosti, jako autonomie nebo sebeuvědomění (Eagleton 1991: 102). Pierre Bourdieu podobně upozorňuje, že marxismus slučuje třídy existující pouze teoreticky s těmi skutečnými. Podle Bourdieuho je možné logicky vytvořit „třídu na papíře“ sloučením aktérů, kteří zauímají podobnou pozici v sociálním prostoru, ale vždy se jedná přinejlepším o „pravděpodobnou třídu“. Skutečně existující sociální třída musí být vytvořena a blízkost aktérů, kteří mají danou třídu tvořit, pouze značně usnadňuje jejich případnou mobilizaci, ale tato blízkost sama o sobě mobilizaci nezaručuje. Předpokladem, že lidé v podobné sociální pozici tvoří automaticky třídu, je zájem odkláněn od zásadních otázek týkajících se způsobu vytváření představy třídy a následnému prisouzení autority určitému mluvčímu a dále také vlivu představovaných „objektivních“ klasifikací na klasifikace jednotlivých aktérů, podle kterých vnímají a upravují svou vlastní pozici (Bourdieu 1991: 231–234).

Rueschemeyer et al. přikládají sociálním třídám centrální roli ve svém analytickém rámci, protože jsou to v jejich pohledu třídní zájmy, které podporují nebo zabraňují demokratizaci. Ač si jsou autoři vědomi případných kritik, tak zůstávají přesvědčeni, že sociální třídy zůstávají „extrémně silným nástrojem²⁴ vysvětlení v klasických analýzách sociálních věd během posledních dvou set let“ (Rueschemeyer et al. 1992: 47). Ve snaze zpřesnit analýzu se autoři zaměřují nejen na organizaci výroby, ale také na „rozsah

²⁴ Třídy a třídní nerovnosti mají podle Rueschemeyer et al. v důsledku mnohem hlubší dopady, než jiné formy nerovnosti. Autoři argumentují, že např. v případě etnicky rozděleného státu je šance na demokracii stále velmi vysoká za předpokladu, že se etnické štěpení nepřekrývá se socioekonomickým (Rueschemeyer et al. 1992: 48–49).

sociální mobility a rozšíření sociální interakce a komunikace“ (ibid.: 52). Autoři odmítají ekonomický determinismus, když tvrdí, že i zájmy tříd jsou předmětem sociální konstrukce, která je silně ovlivněna formou organizace kolektivní akce fungující v občanské společnosti. Jednotlivé organizace, pomocí kterých dochází k dosahování kolektivních cílů ve jménu dané třídy, jsou samy pod vlivem sociálních, ekonomických a politických sil pocházejících z vnitrostátních, ale i mezinárodních zdrojů, stejně jako i minulými rozhodnutími a událostmi. Tyto okolnosti mohou mít za důsledek, že organizace sdružující podřízené třídy funguje spíše jako nástroj dohledu a kontroly, než jako způsob autonomní artikulace požadavků (ibid.: 53–56).

Hustota organizací občanské společnosti je jednou ze základních podmínek úspěšného demokratizačního procesu. Jak již bylo zmíněno, tak autonomní organizace občanské společnosti mají potenciál fungovat jako protiváha státu a směřovat požadavky podřízených tříd²⁵ na změnu. Důrazem na organizace autoři předcházejí také případné kritice, která by byla vedena v rovině zanedbání vlivu kultury. Podle Rueschemeyer et al. jsou nejsilnější kulturní fenomény vždy institucionálně a organizačně zakotvené, jako v případě církví (ibid.: 48–51).

Na otázku jak souvisí demokratizace a složení společenských tříd odpovídají Rueschemeyer et al. jednoduše, že skupiny, které mají nejméně co ztratit, se s větší pravděpodobností postaví proti autoritářské vládě. Z této hypotézy jasně vyplývá odmítnutí představy o univerzální roli buržoazie, nebo středních tříd v procesu demokratizace: „na každý případ, ve kterém buržoazie zahrnuje dělnickou třídu [...] je alespoň jeden další, ve kterém se buržoazie podílela na omezení demokracie, aby bránila ekonomické zájmy proti těm třídám, které byly nazývány *les classes dangereuses*“ (ibid.: 58, kurzíva v originále).²⁶ Střední třídy bojují zejména o vlastní zahrnutí do politického

²⁵ Rueschemeyer et al. nenabízejí přesnou definici termínu podřízené třídy (*subordinate classes*), který staví do protikladu k dominantním třídám. Tento krok je s velkou pravděpodobností záměrný, vzhledem k důrazu autorů na lokální kontexty. V textu předkládané práce bude termín podřízené třídy vyhrazen pro ekonomicky nejvíce znevýhodněné skupiny obyvatel, tedy pro průmyslové dělníky a pracovníky v zemědělství.

²⁶ Na rozdíl od pozemkové šlechty, která se prakticky ve všech případech stavěla proti demokracii, se pozice buržoazie lišila případ od případu. Hlavním zájmem buržoazie byla garance vlastnických práv, předvídatelnost rozhodnutí a fungující trh. Existuje zde silný potenciál pro

procesu, k otázkám zahrnutí jiných tříd mají spíše negativní postoj, pokud tedy opak nevyžaduje specifické složení třídní koalice. Rueschemeyer et al. uvádějí, že především dělnická třída byla hlavní silou v procesu demokratizace, ale k úspěchu bylo většinou zapotřebí již zmíněné širší koalice, např. s jinými podřízenými třídami (ibid.: 57–63). Opět není možné ale označit typickou podobu takové koalice, protože sociální konstrukce třídních zájmů funguje odlišně v různých kontextech.

3.2 Autonomie státu

Představa státu, který by byl nezávislý na zájmech dominantních skupin ve společnosti, byla opakovaně napadána autory, kteří bývají povětšinou řazeni k marxismu. Už sami Marx a Engels byli skeptičtí k možnosti autonomie státu, jak mj. ukazuje výše citovaná pasáž z *Německé ideologie*. Colin Hay (1999) vymezuje v rámci marxismu celkem čtyři koncepce státu, kterými jsou stát jako represivní ruka buržoazie, nástroj vládnoucí třídy, ideální kolektivní kapitalista a nakonec jako faktor soudržnosti uvnitř sociální formace. V každém z těchto pojetí je funkcí státu napomáhat k udržení struktury společnosti. Jak je zřejmé, ne vždy je v rámci této tradice vnímán stát jako „prodloužená ruka“ dominantních tříd, může mít určitý stupeň „instrumentální autonomie“ (Hamilton 1981: 307), ale hrozba negativních sankcí ze strany elit (např. odliv kapitálu) bude vždy limitovat činnost státních institucí (Hay 1999: 153–155; Hamilton 1981: 307–310).

O možnosti širší autonomie státu byl naopak přesvědčen britský sociolog Michael Mann, a to díky existenci tzv. infrastrukturní moci, kterou definoval jako „kapacitu státu skutečně proniknout do občanské společnosti a logisticky implementovat politická rozhodnutí po celé zemi“ (Mann 2003: 54). Pomocí vlastní infrastruktury je tedy moderní stát schopen ovlivňovat

prosazování demokracie, ale stejně tak může zůstat pouze u požadavků na ekonomickou liberalizaci (ibid.: 61). I v případě pozemkové šlechty a velkých vlastníků půdy však platí sociální konstrukce zájmů a vnímání „hrozeb“ ze strany podřízených tříd. Pokud v systému stabilně fungují politické strany, které jsou klíčovými strukturami při artikulaci a agregaci zájmů, silná konzervativní strana může omezit odpor dominantních skupin vůči demokratizaci (ibid.: 287).

a koordinovat činnost občanské společnosti, především směrem k marginálním skupinám. Infrastrukturní moc je základem autonomní moci státu, který je díky centralizaci a uvázání na určité teritorium schopen mnohem účinnější regulace ve vymezeném prostoru, než aktéři občanské společnosti. Právě díky organizačním a logistickým schopnostem státu plynoucím z jeho centralizace je stát prospěšný pro aktéry občanské společnosti, kteří mu propůjčují své mocenské zdroje (ekonomické, ideologické, aj.), které již pak nemohou získat plně nazpět. „[A]utonomní státní moc je výsledkem užitečnosti zesílené teritoriální centralizace pro sociální život“ (ibid.: 63, kurzíva v originále).

Již bylo zmíněno, že k úspěšné demokratizaci je zapotřebí, aby byl tento proces veden „mezi Skyllou závislosti státu na dominantní třídě [...] a Charybdou příliš silné státní mašinerie na to, aby se dala demokraticky zkrotit“ (Rueschemeyer et al. 1992: 66). Z uvedené citace jasně vyplývá, že Rueschemeyer et al. považují marxistické pojetí nemožnosti existence autonomie státu a stejně tak i Mannovo pojetí za jednostranné, protože existuje možnost naopak přílišné autonomie státních aparátů na společenských silách. Právě díky důrazu na možnosti existence různorodých koalic a spojení mezi jednotlivými společenskými vrstvami lze brát v úvahu, že zájmy určité frakce dominantní třídy mohou mít společný zájem na demokratizaci s podřízenou třídou a státní elita ve snaze udržet *status quo* oponuje tedy i skupinám s výrazným mocenským postavením. Při zkoumání autonomní moci státu je tedy nutné se zaměřit na vztahy jak směrem ke společenské elitě, tak k případným požadavkům ze strany podřízených tříd a státní reakcí na ně. Důležitým a do jisté míry zásadním prvkem je i činnost státu vzhledem k občanské společnosti, protože státní instituce disponují nástroji, kterými mohou potlačit nebo naopak podpořit určité skupiny a organizace, čímž silně ovlivňovány samotné možnosti artikulace a agregace požadavků. Organizované církve, odbory, nebo politické strany mají ve velkém počtu případů naprosto zásadní funkci při prosazování požadavků na demokratizaci a státní politika vůči nim může zásadním způsobem celý proces zbrzdit.

3.3 Role tlaků z okolního prostředí

Vedle tříd a autonomie státu se Rueschemeyer et al. zaměřují ještě na jeden rozměr moci, a to na mezinárodní prostředí, protože okolní státy a mezinárodní ekonomika se mohou promítnout do politického vývoje dané země. Autoři poukazují na roli válečného konfliktu, který může za určitých okolností rozšířit demokracii i mezi podřízené třídy a oslabit vládnoucí koalici a následně vytvořit mocenské vakuum. Současně však může mít ozbrojený konflikt i úplně opačný efekt díky posilování vojenských struktur a hegemonického vlivu např. nacionalismu (ibid.: 70–71).

Další oblastí zájmu je pozice státu v mezinárodní dělbě práce a geopolitické zájmy, ke kterým je tento stát vázán. Vzhledem k zaměření na země Střední a Jižní Ameriky se autoři věnují především tzv. závislému rozvoji²⁷, jehož důsledkem bývá většinou zvyšování socioekonomické nerovnosti, pomalejší rozvoj dělnické třídy a udržení pozice a moci velkých vlastníků půdy, což snižuje možnost demokratického vývoje. Současně s ekonomickou závislostí má značný vliv i politická závislost, reprezentovaná např. vztahem USA a latinskoamerických zemí během Studené války. Dle Rueschemeyera et al. není možné generalizovat tuto oblast ekonomických a politických vztahů do jednoho předpokladu vzhledem k rozvoji demokracie. Výsledky politických a ekonomických tlaků z mezinárodního prostředí se v různých časových a místních kontextech příliš silně lišily, než aby bylo možné poskytnout jeden přesvědčivý a podložený závěr. Autoři ještě krátce zmiňují roli idejí a kulturní výměny v mezinárodním prostředí, která je v současné době silně prodemokraticky nastavena a případný mezinárodní tlak nebo napomáhání se zavedením demokratických institucí může zvýšit šance na fungování demokracie i v zemích s nepříliš ideální sociální strukturou (ibid.: 71–75).

²⁷ Fernando H. Cardoso a Enzo Faletto vymezují závislý systém jako situaci, kdy „akumulace a expanze kapitálu nemůže najít svůj zásadní dynamický komponent uvnitř systému“. „Periferní ekonomiky [...] zůstávají závislé ve velice specifické formě: jejich výrobní sektory produkující kapitálové statky [tj. průmyslové stroje a vybavení] nejsou dostatečně silné, aby zajistily trvalý rozvoj systému ve finančním, stejně jako v technologickém a organizačním ohledu“ (Cardoso – Faletto 1979: xx, xxi).

Důraz na mezinárodní mocenská ohniska je dle mého názoru nejméně propracovanou, ale současně nutnou součástí používaného rámce. Zmiňované kritiky Mooreovy práce, ze které Rueschemeyer et al. silně vychází, prakticky univerzálně a oprávněně poukazovaly na absenci tohoto rozměru v *Social Origins*, a proto nebylo možné tuto kritiku nereflektovat. Vzhledem ke zvolenému případu Čínské lidové republiky se však přesně tato součást rámce jeví jako nejvíce problematická. Fenomény, na které se zaměřují přímo Rueschemeyer et al., tedy válka a závislý rozvoj, lze pouze těžko aplikovat na zemi, která má v současnosti druhou největší ekonomiku na světě a pozici stálého člena Rady bezpečnosti OSN. Přesto považuji oblast zapojení ČLR do mezinárodní ekonomiky za natolik důležitou, že je zapotřebí jí věnovat určitý prostor. Vedle této oblasti se zaměřím především na způsob, jakým jednotlivé třídy vznášejí požadavky směrem ke státu, a pokusím se identifikovat, jestli existují trvalé organizační báze. V případě existence těchto organizací se pokusím zjistit, zda spolupracují s jinými organizacemi, které reprezentují odlišný segment populace, či dokonce tvoří společnou bázi pro artikulaci zájmů většího počtu tříd. Způsob, jakým na tyto podněty reagují státní instituce, by měl pomoci přiblížit odpověď na otázku autonomie státu. Výsledkem bude identifikace hlavních tendencí a omezení vztahujících se k možnostem demokratizace.

4 POČÁTEK ČÍNSKÉ VELKÉ TRANSFORMACE

Od roku 1949, kdy zemi definitivně ovládla komunistická strana v čele s Mao Ce-tungem, docházelo v Číně k provádění radikálních politik a masivních kampaní, jejichž následkem byla i rozvrácená ekonomika v 70. letech. Maova smrt a tím i zmizení silné charismatické autority vyvolalo boje o moc nad státem mezi Maovou bývalou ženou Ťiang Čching, která s dalšími třemi vysoce postavenými politiky tvořila tzv. Gang čtyř, a Tengem Siao-pchingem, vlivným veteránem Dlouhého pochodu, jenž během své kariéry dvakrát upadl v nemilost a byl odstaven od moci jako kapitalistický štváč. Nakonec to byl však právě Teng, který dokázal dostat do čela země

a okamžitě po nástupu byl nucen řešit problematickou situaci, ve které se Čína nacházela. Barry Naughton uvádí, že impulsem k započetí reformem byla snaha stabilizovat ekonomickou situaci po chaotických 10 letech, po které trvala kulturní revoluce. Podobně jako ve východoevropských socialistických ekonomikách té doby mělo původně docházet pouze k importu technologicky vyspělého zboží ze Západu za současného zachování plánovaného hospodářství (Naughton 1995: 63). V roce 1978 byl tedy započat program „Čtyř modernizací“ v zemědělství, průmyslu, obraně a vědě, čímž měl být nastartován hospodářský růst. Modernizační procesy však neměly být doplněny politickými změnami, Teng naopak utvrdil vůli zachovat politické uspořádání ve stávající podobě, když vyhlásil v březnu 1979 čtyři základní principy, kterými byly potvrzení socialistické cesty vývoje v Číně, diktatury proletariátu, vedoucí úlohy komunistické strany a důležitosti marxismu-leninismu společně s myšlenkami Mao Ce-tunga (Fairbank 1998:659–664).

První reformní pokusy v Číně byly zaměřeny především na venkov a zemědělský sektor. Huang tvrdí, že v počátcích byl čínský kapitalismus „především venkovská záležitost [... a] záležitost chudých lidí“ (Huang 2008: 83). Od začátku 80. let docházelo k postupnému uvolnění v původně kolektivně organizovaném zemědělství směrem k tradičnímu způsobu, kdy byla půda přidělena jednotlivým domácnostem, které měly povinnost odvádět část úrody státu za nízkou cenu. Důsledkem těchto změn bylo razantní zvýšení produktivity v zemědělství, a farmáři současně potřebovali trávit méně času na polích. Díky efektivněji fungujícímu zemědělství se otevřel prostor pro rozšíření průmyslové výroby, která se na venkově rozvíjela pod patronátem lokálních vlád ve formě městských a venkovských společností (Naughton 2007: 88–90).

Huang srovnává čínskou ekonomickou politiku v 80. a 90. letech a usuzuje, že u 80. let platí všeobecně přijímaný „gradualistický“ pohled na čínské reformy, ale 90. léta znamenala obrat v ekonomické transformaci. Generační výměna na vrcholných politických pozicích znamenala vedle opětovného posílení zásahů státu i začátek preferování rozvoje velkých měst a masivních zahraničních investic, zatímco venkov, který stál stranou zájmu,

zažíval prudký úpadek. Kolem roku 1995 bylo také dokončeno postupné otevírání trhu pro zahraniční investory, čímž došlo k úpadku velkého množství čínských státních firem i kolektivně vlastněných společností ve venkovských oblastech a v důsledku se skokově navýšila nezaměstnanost. Na elity zaměřená politika Ťiang Ce-mina, který prosadil v rámci komunistické strany novou linii „trojí reprezentace“²⁸, byla nahrazena snahou o celospolečenský „harmonický rozvoj“ a sociální smír za prezidentství Chu Ťin-tchaa (Huang 2008: 171–174; Dickson 2008: 19).²⁹ Hu (2007: 26) používá pro popsání propastných rozdílů mezi čínským městem a venkovem přirovnání „jedna země, dva systémy“, kvůli odlišnostem nejen ve velikosti příjmů a výdajů domácností, ale i v úrovni vzdělanosti či produktivity práce.

Přinejmenším rétorický obrat v oficiální politice, která byla v 90. letech zaměřená na podporu masivního ekonomického růstu, je logickým důsledkem prudkých sociálních změn v čínské společnosti. Kapitalistický vývoj s sebou přinesl radikální proměnu ve složení společnosti a nové problémy, kterým musela čínská vláda čelit. Od začátku 80. let došlo k výrazným změnám v třídní struktuře a razantnímu nárůstu nerovnosti, podle údajů Světové banky byl v roce 2009 Giniho koeficient Čínské lidové republiky 42,1 (The World Bank 2014a) a podle čínské zpravodajské agentury Sin-chua dosáhl v roce 2012 Giniho koeficient hodnoty 0,474 (Xinhuanet 2013d).³⁰ Na základě dat z výzkumu, který probíhal mezi lety 2002 a 2007, ukazují Li, Sato a Sicular (2013: 30–36) několik změn a trendů v charakteru chudoby v Číně. Poměrně zajímavé je zjištění, že rozdíly v příjmech mezi jednotlivými regiony sice klesají, ale zato velice rychle stoupají rozdíly uvnitř těchto jednotek. Autoři dále mimo jiné zmiňují, že díky výše již zmíněnému obratu směrem k sociálně

²⁸ Původně měla Komunistická strana Číny reprezentovat zájmy „třech revolučních tříd“ – rolníků, dělníků a vojáků. S ekonomickým rozvojem a rozmachem nových sociálních skupin začal Ťiang prosazovat v 90. letech právě „tři reprezentace“, podle kterých má komunistická strana reprezentovat „nejpokročilejší produktivní síly, nejvyspělejší kulturu a základní zájmy naprosté většiny lidí v Číně“. Tato změna byla pak využívána k legitimizaci kooptace soukromých podnikatelů (viz dále) (Dickson 2008: 19).

²⁹ Je zajímavé porovnat odlišný přístup k otázkám společensko-ekonomického rozvoje těchto dvou bývalých čínských prezidentů k jejich politickým kariérám. Ťiang působil v politických funkcích především v Šanghaji, dlouhodobě jedním z nejbohatších čínských měst. Chu na straně druhé zastával vysoké funkce zejména v ekonomicky zaostalejších regionech, jako např. v Tibetu (Friedman 2006: 97–98).

³⁰ Pro ilustraci lze uvést, že dle dat Světové banky je státem nejnerovnější distribucí bohatství Jihoafrická republika s Gini 63,1 (rok 2009) (The World Bank 2014a).

citlivější politice se podařilo úspěšně snížit počet obyvatel žijících v absolutní chudobě definované hranicí 1,25 USD na den. Relativní chudoba, tedy příjem nižší než 50 % celostátního průměru, však zůstal na venkově na stejné hranici (13 %) a ve městech se zvýšil na 12 % v roce 2007. Snahy zmírnit chudobu v Číně za Chuova prezidentství byly tedy úspěšné pouze částečně (Li – Sato – Sinclair 2013: 37). Chu a So dále upozorňují, že v čínském systému „státního neoliberalismu“ se vedle samotných socio-ekonomických nerovností stává stále více problematické jejich vnímání ve společnosti, podle výzkumů z posledních přibližně 10 let se ukazuje, že poměrně vysoké procento lidí (až 24 %) je přesvědčeno o propadu jejich životních standardů. Odlišný průzkum zase odhalil, že většina lidí by současně souhlasila s vyšším zdaněním pro bohaté a zintenzivněním vládních snah pomoci chudým (Chu – So 2010: 60–61).

4.1 Vznik demokratických hnutí v 80. letech a jejich potlačení

Jak bylo zmíněno na začátku této kapitoly, změny v ekonomice neměly být doplněny politickými změnami a pozice komunistické strany v rámci čínského politického systému neměla být ničím ohrožena. Již koncem 70. let se však začaly objevovat iniciativy a dokonce i sociální hnutí, které poukazyvaly na nedostatky politického systému a nastolovaly relativně radikální požadavky. Prvním větším uskupením požadující demokratické reformy se stalo hnutí organizované okolo tzv. Zdi demokracie v roce 1978.

V říjnu 1978 se začaly na zdech v Pekingu objevovat plakáty a noviny, které poskytovaly diskuzi o politických otázkách, přičemž se do této aktivity začalo postupně zapojovat čím dál tím větší počet lidí, včetně akademických elit. Většina zapojených byla však z řad mladých středoškolsky vzdělaných dělníků. Teng původně vyjádřil podporu těmto snahám, protože vše probíhalo v mezích zákona (vylepování plakátů bylo povoleno), ale později své stanovisko přehodnotil, protože si „rychle uvědomil rozpory mezi demokracií a čtyřmi modernizacemi a [...] brzy zjistil, že Zeď demokracie je spíše ostudou, než výhodou pro probíhající politické boje“ (MacFarquhar 1991: 283; Fairbank

1998: 687). Ještě v roce 1979 byl proveden zásah proti hnutí a jeden z jeho čelních představitelů, autor *Pátá modernizace*³¹ a původním povoláním elektrikář Wej Ting-šeng byl zatčen a pro výstrahu odsouzen na 15 let ve vězení (Fairbank 1998: 688).

Problémem hnutí Zdi demokracie byla jeho prakticky neexistující organizační základna, a proto nedokázaly mít tyto protesty silnější dopad. Od poloviny 80. let se ve větší míře začala znovuobjevovat nová forma kolektivní akce, kterou byly studentské protesty. Postupem času začaly být jednotlivé akce lépe organizované, vznášené požadavky se stávaly konkrétnějšími a protestující studenti získávali další stoupence. Vrcholem se stal rok 1989, kdy Čínská lidová republika zažila jeden z největších protestů ve své moderní historii (Francis 1989: 900–903).

Studentské akce nabývaly na síle a přelomovou událostí bylo ustanovení první nezávislé studentské komory s oficiálním názvem Autonomní studentská unie pekingských univerzit, jejímž cílem měla být reprezentace zájmů pekingských vysokoškolských studentů. Vedení měli tvořit demokraticky zvolení delegáti z celkem 41 univerzit. Záhy po vytvoření začala pekingská unie navazovat kontakty s univerzitami v dalších velkých městech. Pomocí studentské unie byly organizovány nenásilné protesty (např. hladovky) s cílem navýšit financování školství nebo umožnit existenci svobodného tisku (Francis 1989: 906–908). Postupná eskalace situace vedla až k zavedení stanného práva v květnu roku 1989 a povolání armády, která v červnu tvrdě zasáhla proti demonstrantům na Náměstí nebeského klidu. Béja a Goldman poukazují na několik unikátních charakteristik protestů z roku 1989 v čínském kontextu, které mohly být jednou z příčin nařízení represí. Asi největším a z pohledu zde užívaného analytického rámce i nejzajímavějším znakem bylo, že se jednalo o protest lidí pocházejících z různých sociálních tříd. „[P]odpořte studenty“ se stalo jednou z těch vzácných frází [...], které mohlo milion hlasů souhlasně vyslovit v unisonu“ (Cunningham 2009: 112). Studenti získali na svou stranu nejen intelektuály a účastníky hnutí Zdi demokracie, ale především i velkou

³¹ Wej v textu *Pátá modernizace* obhajoval zavedení demokracie v Číně, aby se lidé mohli stát „pány svého vlastního osudu“. Demokracii označuje Wej za podmínku rozvoje, bez které nelze úspěšně dosáhnout cíle v oblastech dalších modernizací (Wei 2002).

část obyvatel měst, kteří byli znepokojeni uvolněním cen a následným rychlým zvýšením inflace. Zásah armády však rychle ukončil formování možné koalice (Béja – Goldman 2011: 54–56). Od roku 1989 nedošlo k protestům podobného rozsahu. Pokusy o prosazení demokratických reforem se v jiných formách objevovaly a objevují do současnosti, např. ve snahách zakládat politické strany, čemuž je také věnován úsek v následujícím textu.

5 SOCIÁLNÍ A POLITICKÉ DOPADY EKONOMICKÝCH REFORM

Tato sekce textu se zabývá pozicí sociálních tříd uvnitř čínské společnosti a způsobem, jakým jsou artikulovány zájmy směrem ke státním institucím a jakého charakteru jsou tyto zájmy. Text se bude postupně věnovat venkovským obyvatelům, migrantům z venkova, městským dělníkům, středním třídám a zvláštní prostor bude věnován intelektuálům, kteří měli během 20. století výsadní postavení v otázkách demokratizace Číny, a soukromým podnikatelům tvořícím ekonomickou elitu země. Přiblížení postavení těchto nejvýznamnějších skupin obyvatel ilustruje problémy, kterým musí čelit při vyjednávání se státními institucemi, čímž budou odhaleny i překážky případné demokratizace.

V souladu s analytickým rámcem a výše zmíněnými tezemi budou následující podkapitoly zaměřeny na způsob organizace protestů a jejich báze, přičemž předpokladem je, že státní instituce aktivně zasahují proti autonomním organizacím, které by mohly tvořit základ pro artikulaci zájmů. Na prezentovaných reakcích státu vůči požadavkům ze společnosti bude testována i druhá teze, podle které je represivní reakce státu pravděpodobnější v případech, kdy artikulované požadavky mají politický charakter.

5.1 Čínský venkov a problém kolektivních akcí

I přes rychlou ekonomickou transformaci a s ní spojenou urbanizací zůstává velká část čínské populace žít na venkově. Podle dat Světové banky z roku 2012 se celkově jedná přibližně o 651 milionů lidí (The World Bank 2013). Na rozdíl od dynamického rozvoje východočínských měst byl ekonomický růst na venkově od 90. let mnohem pomalejší. Huang (2008: 109–159) uvádí, že pomalý (občas i neexistující) růst byl důsledkem centrální politiky, která účinně zamezila rozvoji podnikání ve venkovských oblastech a zesílila kontrolu pomocí státních úřadů. Poměr mezi příjmy ve městech a na venkově se postupně zvyšoval až na 3,33:1 v roce 2010 (ChinaDaily 2010). He (2006) uvádí, že zatímco v městech připomíná zobrazení socio-ekonomické struktury pyramidu, tak na venkově se jedná o obrácené písmeno T s více jak 97 % obyvatel ve spodní části.

Lidový odpor je na čínském venkově poměrně běžným jevem, „žádné desetiletí od pádu dynastie Čching nebylo zcela bez nepokojů na venkově“ (O'Brien – Li 2006: 9). Vzhledem k dalekosáhlým změnám v čínské společnosti nepřekvapí, že jsou různé formy protestů relativně časté dodnes. Li a O'Brien pozorují už v 90. letech, že většina obyvatel vesnic je vůči státním institucím pasivní a přijímá jejich rozhodnutí, ale vzrůstal počet i úspěšnost lidí, kteří se rozhodli bránit skrz oficiální kanály (např. i stížnostem k vyššímu stupni státní správy) a dožadovat se svých práv poukazováním na platné zákonné normy nebo stranickou propagandu, a to jak na individuální, tak na kolektivní úrovni. Tyto kroky dle autorů jasně poukazují na zvýšení povědomí venkovského obyvatelstva o vlastních právech a zákonem garantovaných jistotách (Li – O'Brien 1996: 40–43, 53). Tento posun je spojen i s rozšířením oficiálních kanálů k vyjádření nesouhlasu, čímž se snažila čínská vláda regulovat případné nepokoje. Již koncem 80. let byly zavedeny přímé volby do vesnických výborů a současně byla navýšena jejich autonomie. Dále bylo oficiálně podpořeno podávání veřejných peticí, pomocí kterých měli občané možnost oznamovat na vyšších úrovních správy přestupky lokálních kádrů, nebo jejich korupční jednání. Zweig tvrdí, že se čínská vláda pokoušela zavést „vládu zákonem“ (*rule by law*) a nabádat občany, aby spory s lokálními

byrokratickými kádry řešili soudní cestou. Na základě svého výzkumu Zweig ukazuje, že rolníci zvítězili právě ve většině soudních sporů a nejnižší úspěšnost mají naopak v případech, kdy spoléhali na administrativní kanály (Zweig 2010: 124–125). „V posledních letech je silnější právní systém [...] vnímán jako základ k dosažení „harmonické společnosti““ (Cai 2008: 107). Jelikož se většina zneužívání moci odehrává na úrovni lokálních vlád, tak se centrální vláda rozhodla pojistit postavení čínských občanů pomocí úpravy politik a zákonů, přesto však stále plně nefunguje demokratická odpovědnost vládních úřadů (ibid.: 107).

Od 90. let došlo k výrazné změně v oblasti cílů protestů. Původně byly akce rolníků namířené proti vysokým vybíraným daním, především druhá polovina 90. let byla typická pro podobné protesty.³² Přibližně od roku 2000 se čínská vláda rozhodla postupně snižovat daňové zatížení pro agrární sektor, proto byly protestní akce s cílem poukázat na tento problém utlumeny a prakticky vymizely. Do popředí se však začala dostávat otázka záborů půdy. Ve snaze zajistit si příjmy se místní vlády často uchýlovaly k donucování farmářů k prodeji jejich půdy pod tržní cenou a takto získané pozemky posléze prodaly developerům za účelem vybudování průmyslových závodů.³³ Z hlediska organizace protestů však zůstala situace velice podobná, jednotlivé skupiny komunikují mezi sebou pouze minimálně a pokouší se spíše vyhýbat politicky kontroverzním otázkám (Ying 2013: 126, 188–189). Kathy Walker (2008: 477) sice pokazuje, že v minulosti docházelo k rozsáhlým mobilizačním čínského rolnictva i v podmínkách neexistence nějaké silné organizační základny, takže zde je možnost vzniku obdobné situace i dnes, ale tento předpoklad se zatím příliš nenaplnil. Bislev a Thøgersen uvádějí, že na čínském venkově nenajdeme „zastřešující“ organizaci pro rolníky podobnou Celočínské federaci odborových svazů (ACTFU), nebo Celočínské federaci průmyslu a obchodu. „Organizace venkovské populace se odehrávala pouze

³² Přehled „břemen rolníků“ poskytují Bernstein a Lü (2000: 743–744) a ukazují, že rozpočty rodin nebyly zatíženy pouze oficiálními daněmi, ale také různými místními poplatky, povinnou prací na projektech, nebo někdy až nesmyslně vysokými pokutami.

³³ Situaci v této problematice dále komplikuje absence přesně vymezeného právního rámce týkajícího se vlastnictví půdy. Ho uvádí, že během 10 let přišlo o půdu přibližně 66 milionů lidí (Ho 2010: 117–118). David Zweig zase zmiňuje, že v jím zkoumaném vzorku soudních řízení tvořili spory o půdu přibližně polovinu případů (Zweig 2010: 128).

na místní úrovni a reprezentace kolektivních zájmů přesahující administrativní hranice nebyla nikdy povolena [...]. Nezávislé organizace farmářů jsou ještě vzdálenějším cílem formulovaným většinou radikálními čínskými sociálními vědci“ (Thøgersen – Bislev 2012: 6–7). Čistě lokální působení naprosté většiny skupin a organizací, které slouží jako základ pro kolektivní akci, je logickým důsledkem požadavků těchto skupin, jež bývají namířeny proti lokálním vládám a státním představitelům. Až na několik málo výjimek operují podobné organizace, které zmiňují ve svém textu Li a O'Brien (2008), na úrovni okresů (*sien*), v jejichž rámci sdružují pouze několik komunit. Rekrutace členů navíc z velké části probíhá pomocí již existujících sociálních vazeb, např. klanových (Li – O'Brien 2008: 6).

Lokální státní struktury nejsou samozřejmě pouze pasivním objektem a často se pokouší protestům zamezit či minimalizovat jejich dopad, jelikož to jsou především lokální vlády, které mají povinnost udržovat „sociální stabilitu“. Centrální vláda se pokouší regulovat používání síly a (nejen) lokální vlády by měly omezit její používání na „akty, které jsou vnímány jako politické [tj. účastníci kolektivní akce vznášejí politické požadavky] nebo destruktivní a proto netolerovatelné, [...] jako destruktivní jsou charakterizovány akce, pokud jejich účastníci] narušují teritoriální integritu země, pokud útočí na státní agentury, nebo pokud ničí důležitou infrastrukturu“ (Cai 2008: 27–28). Nejčastější reakcí lokálních státních struktur proti kolektivním akcím bylo potlačení vůdčích osobností, které mají díky absenci formálních organizací zásadní vliv pro artikulaci požadavků a následnou mobilizaci (Ying 2013: 98; Cai 2008: 29; Shi – Cai 2006: 314; Li – O'Brien 2008: 17–18). Lokální vlády mají k dispozici řadu nástrojů, kterými mohou odradit vůdce kolektivních akcí od pokračování. V poměrně omezeném počtu případů se lokální vlády pokouší „uplatit“ vůdce pomocí různých výhod, ale nejčastějšími způsoby řešení je využití právních sankcí. Cai (2008: 29) dokumentuje i případy, kdy lokální vlády najaly násilníky, kteří zbili podavatele peticí, nebo vůdce kolektivních akcí. Potlačování kolektivních akcí a jejich vůdců účinně zamezuje vytváření organizačních sítí, v jejichž rámci by mohlo docházet ke „koordinaci různého odporu napříč sociálními skupinami, nebo mezi lidmi na různých místech“ (Cai 2008: 41, srov. Ying 2013: 98–102).

5.2 Migrující dělníci z venkova

Yasheng Huang spojuje vznik problému dělníků migrujících z venkova do měst se širší strategií čínské vlády, která se zaměřila na rozvoj měst. Huang tvrdí, že cenou za investice plynoucí do rozvoje infrastruktury a celkové modernizace několika málo měst (především Šanghaje, kde dlouho působil pozdější prezident Ťiang Ce-min) bylo „opuštění“ venkova začátkem 90. let. Tento krok se projevil mj. i tím, že základní vzdělávání a očkování bylo na venkově nově zpoplatněno, což vedlo k rychlému nárůstu negramotnosti a dětské úmrtnosti. Současně začala klesat zemědělská i průmyslová produkce. V těchto podmínkách situaci dále zhoršovaly omezení uvalovaná na městské a venkovské společnosti, které nemohly dále růst a vytvářet dostatek pracovních míst. Místní pracovní trhy začaly být rychle přesyceny a stále se zvyšující počet lidí začal hledat práci ve městech (Huang 2008: 124, 173). Výsledky průzkumů Národního statistického úřadu z roku 2012 ukázaly, že počet migrujících dělníků přesáhl 262 milionů, a jejich průměrný věk byl 37,2 let. Z tohoto počtu zůstává přibližně 163 milionů osob mimo své trvalé bydliště na delší období, než 6 měsíců (Xinhuanet 2013a). Wong et al. (2007: 32) uvádějí, že podle sčítání lidu z roku 2000 je migrujícím dělníkem obvykle mladý muž, který dosáhl vyššího, než je průměrné vzdělání v místě, odkud pochází. Často se vyskytuje sezónní práce, kdy migranti pomáhají na polích v době setby a sklizně, v mezidobí pak odchází za prací do měst. „Pracují více hodin, ale mají nižší příjem domácnosti než obyvatelé měst, ačkoliv je tento příjem vyšší ve srovnání s obyvateli v místě původu [migranta]“ (Wong et al. 2007: 32). Pro většinu migrantů bylo jejich pracovní zařazení pouze dočasná záležitost. Podle průzkumu Čínské akademie sociálních věd vyslovilo zájem o dlouhodobé zaměstnání ve městě pouze asi 10 % z celkového počtu zkoumaných migrujících dělníků (Lin 2010: 88).

Komplikace plynuly pro migranty pocházející z venkova především z existence systému registrace obyvatel *hukou*. Kořeny *hukou* můžeme nalézt

jednak už v dobách před vznikem čínského císařství³⁴, ale jednou z inspirací při vytváření tohoto systému bylo i fungování vnitřních pasů v Sovětském svazu. Po prvotních pokusech v 50. letech byl oficiálně tento systém zaveden v roce 1958. Hlavním sledovaným cílem bylo omezení a regulace vnitřní migrace z venkova do měst díky rozdělení populace na osoby se zemědělským (tj. venkovským) a nezemědělským (městským) statutem. Osoby s nezemědělskou registrací měly nárok na státem zřizované bydlení, státní pracovní místa, přiděly obilí či přístup ke vzdělání a zdravotní péči. Vlastníci zemědělské registrace měli na druhou stranu přístup k mnohem omezenějšímu spektru služeb, protože venkov byl považován za téměř dokonale soběstačný. Tímto krokem došlo tedy k rozsáhlému vyloučení čínské venkovské populace ze státního systému redistribuce zdrojů a služeb. Registrace *hukou* pak dále určovala i místo, kde má jedinec nárok požívat vymezené státem poskytované služby. Změny v registracích byly původně silně omezené a podléhaly schválení státních úřadů, které měly stanoveny kvóty na vydávání těchto povolení, vztahující se většinou přímo k probíhajícímu ekonomickému plánu (Chan 2010: 358; Chan – Buckingham 2008: 587–589). Omezení možnosti získat státem dotované ubytování společně se špatně dostupným a značně nákladným bydlením od soukromých pronajímatelů nutí migranty z venkova žít v ubytovnách, které poskytuje zaměstnavatel. Tyto ubytovny často nesplňují ani základní hygienické normy (Wong et al. 2007: 36).

Po přechodu k tržní ekonomice a následného rychlého ekonomického rozvoje se stal systém *hukou* zdrojem silných omezení pro stále se zvětšující skupiny dělníků pocházejících z venkova, kteří přijížděli za prací do měst. Ačkoliv žili tito dělníci ve městě často několik let, neměli nárok nejen na státem zajišťované ubytování, ale ani na různé formy podpory v nezaměstnanosti.³⁵

³⁴ Wang (2010: 81) uvádí, že kořeny systému *hukou* sahají až do období válčících států v 5. století př. n. l. a jeho obdoby byly používány během císařství Čchin (3. století př. n. l.) a Čching (1644–1911), stejně tak i během fungování Čínské republiky (1911–1949).

³⁵ Kinglun Ngok prováděl rozsáhlý výzkum mezi státními úředníky a migranty z venkova v jihočínském městě Kuang-čou ohledně poskytování státních služeb právě migrujícím dělníkům. Podle jeho dat sice městské úřady teoreticky nabízejí široké spektrum služeb (např. právní služby, pomoc při hledání zaměstnání, rekvalifikace, vyjednávání při pracovních sporech či poskytování některých sociálních služeb), problémem je ale nízká informovanost mezi samotnými dělníky. Z dotazníkového šetření vyplynulo, že relativně malá část respondentů si byla vědoma možnosti

Společně s dalšími faktory přispěl tento systém k vytlačení migrantů na nejhůře placená a nejméně atraktivní pracovní místa ve službách a průmyslu. V některých městech a ekonomických zónách byly dokonce přijaty vyhlášky, které „zamezovali migrantům získat jakékoliv zaměstnání mimo té nekvalifikované v kategorii 3–D (*dangerous, dirty and demeaning* [nebezpečná, špinavá a ponižující])“ (Chan 2010: 359).

Dopady *hukou* na venkovskou populaci ve městech vyvolaly silnou reakci ze strany zahraničních médií i veřejnosti³⁶ v Číně a vláda, která si byla vědoma neutěšené situace, několikrát systém registrací reformovala směrem k usnadnění získání nezemědělského statusu. Kim Wing Chan a Will Buckingham však usuzují, že reformní snahy jsou příliš omezené a vztahují se ve většině případů pouze rolníky v okolí dané lokality, kterým byla vyvlastněna půda (Chan – Buckingham 2008: 605). Zatím poslední úpravy systému registrací byly oznámeny koncem roku 2013, kdy byl zveřejněn záměr značně snížit překážky pro migraci venkovského obyvatelstva do menších měst a „nastavit rozumné požadavky pro venkovské obyvatele k získání *hukou* ve velkých městech“ (Xinhuanet 2013b, srov. China Briefing 2013).

Shaohua Zhan se částečně vymezuje proti závěrům Chana a Buckingham, když ukazuje, že po uskutečnění reformy již *hukou* zásadním zdrojem omezení pro migrující dělníky. Zhan silně navazuje na Weberovu práci o třídách a sociálních skupinách (viz přehled výše) a rozděluje vyloučení dělníků podle jeho základu na právní s účastí státu (reprezentované právě *hukou*), sociální a tržní. Mnohem větší vliv než právní má na „životní šance“³⁷ dělníků jejich sociální postavení a identita rolníka (venkovana) a ne-místního³⁸, která s sebou nese určité zvyky, styl života a dialekt. Migranti, kteří jsou

obrátit se na orgány města s žádostí o pomoc (podle typu služby se podíl pohyboval mezi 23 a 64 %). I v případě, že existuje povědomí o nabízených službách, tak k nim bývá reálný přístup často značně omezen a nepokrývá potřeby dělníků (Ngok 2012: 180–189).

³⁶ V posledních několika letech se proti systému *hukou* hlasitě stavěli čínští intelektuálové, většinou vysokoškolští pedagogové, kteří se snažili poukázat na nutnost radikální reformy kvůli jeho ekonomické iracionalitě a možnému porušování lidských práv (Wang 2010:89–90).

³⁷ „Termín „životní šance“ odkazuje na šance dostupné migrujícím dělníkům na získání lepšího zaměstnání, na pohyb vzhůru po městském sociálním žebříčku a na usazení ve městech“ (Zhan 2011: 248).

³⁸ V angličtině označeno termínem *non-local*. Zhan uvádí, že podle výsledků jeho výzkumu má daleko větší význam vyloučení založené na odlišném místě původu, než to založené na původu rolnickém (Zhan 2011: 262).

geograficky izolovaní na okrajích měst, vytvářejí sociální sítě především mezi sebou, přičemž jejich vazby s místním městským obyvatelstvem jsou zejména ve větších aglomeracích mnohem méně početné. Dalším zásadním zdrojem vyloučení je situace migrantů na trhu, kde jsou omezeni nízkým lidským kapitálem (především nižším dosaženým vzděláním) a horší ekonomickou situací plynoucí z nízkých a často pozdě vyplácených mezd. Vzájemně propojené působení sociálního a tržního vyloučení zásadním způsobem omezují životní šance migrantů i v případě získání městského *hukou* (Zhan 2011: *passim*).

Postupné rušení systému *hukou* je možné interpretovat jako jeden z ústupků, ke kterým se čínská vláda odhodlala vzhledem k závratnému počtu ekonomicky motivovaných protestů. Vláda prosadila několik zákonů, které měly zaručit lepší životní podmínky pro dělníky, jako např. zákon umožňující městům stanovit minimální mzdu, nebo soubor opatření z roku 2008, jež zahrnovalo povinné písemné pracovní smlouvy či posílení role podnikových odborů. Právě zakládání podnikových poboček státních odborů bylo dalším prvkem, který měl napomoci dělníkům. Skutečná efektivita těchto nástrojů je však značně omezená. Odbory nefungují jako organizační báze pro kolektivní vyjednávání a arbitráže, ve kterých se dělníci domáhají svých práv, končí často v jejich neprospěch (Pun – Chan – Chan 2009: 143–145).

Výše zmíněné faktory, které drží migrující venkovské obyvatelstvo na nejhorších pozicích nabízených na pracovním trhu, jsou jedním z důležitých zdrojů rozsáhlé marginalizace této vrstvy obyvatel v čínských městech. Vrstvy dělníků pocházejících z venkova jsou předmětem poměrně silné kriminalizace a bývají označováni za příčinu vzrůstající kriminality ve městech (Wong et al. 2007: 35). Rucai Lu uvádí příklad svého rozhovoru s taxikářem, synem rolníka pocházejícího z okolí Pekingu, který tvrdil, že „někteří farmáři nemohou [ve městech] najít dobrou práci a nechtějí snášet útrapy, tak kradou a loupí“ (Lu 2008: 17).³⁹ Několik zpravodajských čínských agentur zveřejnilo výsledky výzkumu Čínské akademie sociálních věd, podle kterého jsou mladí migrující

³⁹ Stigma vysoké kriminality v oblastech, kde žijí migrující dělníci, ilustrovaly i jejich přezdívky jako ráj zlodějů a lupičů, tábory prostitutek či útočiště stíhaných kriminálků (So 2003: 370).

dělníci zodpovědní přibližně za třetinu všech trestných činů v zemi, přestože tvoří asi 7 % populace. Za příčinu tohoto jevu byla označena „diskriminace a exkluze, potíže související s prací a vzděláváním, neférové politické a jednání, nedostatečné sociální zabezpečení a pomoc a kulturní šok“ (China.org.cn 2011). Tato zjištění podporují závěry dřívějšího výzkumu, který už koncem 90. let prováděl Shukai Zhao, jenž se zaměřil tak na problém kriminality migrantů a na politiku státních orgánů vůči tomuto problému. Nadpoloviční většina Zhaových respondentů z řad uvězněných migrantů uvedla, že motivem k jejich činnosti byla jejich obtížná ekonomická situace zapříčiněná nezaměstnaností, nebo opožděnou či sníženou výplatou. Zhao dále silně kritizuje činnost státních agentur, které se omezily na monitorování a kontrolu migrantské populace, a současně trpěly akutním nedostatkem zdrojů a personálu (Zhao 2000: 103–109).

Uvedené okolnosti vytváří bariéry mezi původně venkovským a městským obyvatelstvem, které jsou dále posilovány představou, že migranti zabírají pracovní pozice ve městech. Tang a Yang uvádí, že pouze 15 % obyvatel měst silně nesouhlasilo s tvrzením „migrující dělníci vzali pracovní místa obyvatelům měst“, přestože na příkladu Nankingu autoři demonstrovali, že obyvatelé měst nemají většinou zájem o pracovní pozice zastávané migranty z venkova⁴⁰ (Tang – Yang 2008: 763, 767).

Pun a Lu (2010: 509) tvrdí, že současnou druhou generaci migrujících dělníků charakterizují pocity zloby a bolesti, čímž se odlišují od generace první, pro kterou byla typická spíše samota a úzkost. V rámci jejich procesu „proletarizace“ se mladší migranti z venkova stali odhodlanější vynutit si svá ekonomická práva pomocí kolektivních akcí, než bylo běžné u starší generace. Od roku 1993 narůstal počet kolektivních akcí v Číně o 20 % až na 87 000 v roce 2005, přičemž rolníci a dělníci byli iniciátoři v 75 % případů (Pun – Lu

⁴⁰ Je zajímavé, do jaké míry se pozice vnitřních migrantů v Číně podobá pozici mezinárodních migrantů cestujících za prací. Kristin Surak tvrdí, že to, „co dělá ekonomické migranty žádoucí pro zaměstnavatele – jejich submisivní poddajnost bezprávních cizinců [*outsiders*], kteří provádějí nedůstojné činnosti, jíž se místní straní – jsou přesně ty kvality, které je činí nežádoucími jako členy společnosti“ (Surak 2013: 86). Analogii lze najít i v situaci kolem masového přílivu přistěhovalců do USA, jak ji popisují Sennett a Cobb v *The Hidden Injuries of Class*. Američtí dělníci cítili silnou nevraživost vůči nově příchozím, protože nadbytek levné nekvalifikované pracovní síly ohrožoval jejich pozice (Sennett – Cobb 1977: 12–13).

2010: 509) a ekonomická krize přispěla od roku 2008 k dalšímu nárůstu počtu protestů (CLB 2014a: 7). V případě samotných stávek zaznamenal *China Labour Bulletin* (CLB) celkem 336 případů v období od srpna 2013 do poloviny února 2014 (CLB 2014b, jedná se o celkový počet, nikoliv pouze o akce migrujících dělníků). Naprostá většina protestů je přímo zaměřena na donucení zaměstnavatelů ke zlepšení pracovních podmínek v továrnách, nebo se týká mezd. Data CLB ukazují, že se značnou převahou jsou požadavky protestujících dělníků v současnosti spojeny právě se mzdami⁴¹ (Pun – Chan – Chan 2009: 141; Chan – Pun 2009: 301; CLB 2014b).

Podle výzkumu protestů dělníků prováděného v deltě Perlové řeky usuzují Chan a Pun, že zásadní roli hrají vazby mezi migranty, které se utvářejí na základě jejich prostorové koncentrace v zaměstnaneckých ubytovnách a „rolnicko-dělnických vesnicích“⁴². Přestože zkoumané protesty nebyly vedeny s pomocí formální organizace, která by dělníky sdružovala, tak došlo k značným ústupkům ze stran zaměstnavatelů. Obytné oblasti se staly „základem pro mobilizaci dělníků [... a] budování kolektivního vědomí“ i přes jejich dočasný charakter. Chan a Pun dále usuzují, že se mezi migrujícími dělníky neprojevuje příliš silné třídní vědomí, ale používané taktiky se pokouší přesahovat vazby založené na lokalitě, genderu, nebo příbuzenství, a proto autoři vnímají možnost sjednocení migrantů podle třídní linie za velice pravděpodobnou (Chan – Pun 2009: 291–292, 301–303). Do určité míry je tento závěr podpořen i faktem, že migrující pracovníci vykazují mnohem silnější skupinovou identitu než rolníci nebo dělníci (Tang – Yang 2008: 770). V posledních několika málo letech se zvyšuje i role sociálních sítí při poskytování informací, organizaci a mobilizaci protestů (CLB 2014a: 21–22).

K řešení problémů migrujících dělníků se snaží přispět i Celočínská federace odborů (ACFTU), která „bere jako svou povinnost ochraňovat legitimní práva a zájmy migrujících dělníků“ (ACFTU 2007). ACTFU jsou

⁴¹ CLB užívá označení prodlené mzdy (*wage arrears*), pod které ale spadá poměrně široké spektrum požadavků. Pokud se podíváme na zaznamenané případy v období od 1. do 20. února, tak z celkem 15 kolektivních akcí se mezd, nebo bonusů netýkal jen jediný, který byl namířen proti managementu (CLB 2014b).

⁴² Chan a Pun uvádějí, že movitější dělníci si mohou dovolit dočasná ubytování v komunitách poblíž ubytoven, čímž jsou posilovány nejrůznější druhy vzájemných vazeb, současně je v přilehlých komunitách vytvářen „sociální prostor“ pro migranty (Chan – Pun 2009: 292–293).

jediné povolené odbory v zemi a centrální vláda i lokální státní struktury „zakazují organizování nezávislých odborů a potlačují jakékoliv takové pokusy za současného prosazování organizování dělníků do Stranou kontrolované ACFTU“ (Liu 2010: 49). Z přibližně 290 milionů členů ACFTU tvoří zhruba 110 milionů migrující dělníci (Xinhuanet 2013c). Činnost těchto odborů směrem k dělníkům je však značně rozporuplná a jejich reprezentační a zprostředkovací funkce čelí značné kritice. Feng Chen hovoří o „dvojí identitě“ ACFTU, které musí udržovat rovnováhu mezi zájmy dělníků, které reprezentuje, a státu, jehož je součástí, přičemž právě stát má dle Chena v tomto balancování prioritní postavení. Ve výsledku odbory podporují dělníky při prosazování jejich ekonomických zájmů pomocí oficiálních a zákonem vymezených kanálů. Naopak v případě kolektivních akcí je podpora ACFTU velice málo pravděpodobná, protože stát většinou vnímá podobné snahy jako narušení sociální stability. Stát si uchová svůj vliv na odbory kvůli „Solidarita-fobii“ a snaze kontrolovat dělníky (Chen 2003: 1025–1026).

Taylor a Li (2007) dokonce tvrdí, že ACFTU není „legitimní odborovou organizací“, protože má dle svého právního ukotvení ochraňovat nejen zájmy dělníků, ale i celého státu, a tyto zájmy mohou pochopitelně jít proti sobě. Podobně jako Chen upozorňují na její úzké vazby se státními institucemi komunistickou stranou, čímž je omezena debata o fungování odborů. Dále poukazují na fakt, že neexistuje účinný volební systém a odboroví předáci bývají většinou dosazováni z vyšších úrovní. V důsledku pak čínské odbory plní svou základní funkci, tedy ochranu a prosazování zájmu dělníků, pouze omezeně. ACFTU může dále v některých situacích plnit i funkci určitého odlákání pozornosti, Taylor a Li usuzují, že kritika fungování odborů napomáhá vytěšňovat zpochybňování základních principů fungování kapitalismu v Číně (Taylor – Li 2007: 707–709). Zpráva Mezinárodní odborové konfederace o pozici odborů v Číně shrnuje, že *„[d]ělníci nemají právo organizovat se v odborech jejich výběru. Legální odbory musí být napojené na ACFTU a uznat její řízení. [...] Právo na kolektivní vyjednávání je omezeno, stejně jako právo na stávkou, a to jak v zákonně, tak v praxi. Nedostatek odpovídajícího zastoupení se odráží na počtech protestů a pracovních sporů, které během posledních let rostly“* (ITUC 2010: 7, kurzíva v originále). I přes

několik případů, kdy odbory otevřeně podpořily požadavky dělníků (např. během stávky ve firmě Hengbao Jewellery v Kuang-čou v dubnu 2012), tak obecně vzato politika Celočínské federace odborových svazů nevychází vstříc zájmům dělníků. Jak uvádí letošní bulletin CLB (2014a), tak nezájem a nízká důvěra dělníků v ACFTU vedla k ignorování této organizace a jejímu naprostému obcházení při prosazování zvýšení či samotného vyplacení mezd (CLB 2014a: 4, 38).

5.3 Městští dělníci a rozpad železných misek

V minulosti pracovala většina dělníků s městským *hukou* v některé ze státních společností, díky čemuž měli nárok na množství výhod, které jim byly poskytovány buď lokální vládou, anebo samotnou firmou, ve které byli zaměstnáni. Cai (2006: 2) nazval tento systém „organizovanou závislostí“ dělníků na státních společnostech. Městští dělníci měli původně zajištěnou tzv. „železnou misku na rýži“ a měli tedy nárok na celoživotní zaměstnání či zajištění bydlení, podpory při nemoci a penzí po odchodu do důchodu. Kvůli postupně se zhoršujícímu ekonomickému výkonu státních firem začaly být zmíněné výhody omezovány a vlna privatizace v polovině 90. let dále přispěla ke zvyšování nezaměstnanosti mezi dělníky a snižování jejich životní úrovně (Cai 2006: 2–3; Giles – Park – Cai 2006: 61–64). Situace propuštěných⁴³ dělníků dále komplikuje i jejich oficiální status, protože formálně vzato nejsou nezaměstnaní, pouze dočasně bez práce, a proto nemají nárok na některé služby, jako např. na daňové úlevy při zahájení vlastního podnikání (CLB 2014a: 154–156). Vzhledem k tomuto vývoji nepřekvapí, že především právě propuštění dělníci se uchylují k nejrůznějším formám kolektivní akce, kterými se snaží poukázat na své problémy.

Požadavky vznášené v kolektivních akcích (např. stávkách, peticích či blokáдах) se u zaměstnaných dělníků týkají nejčastěji opožděných mezd a propuštění dělníci protestovali většinou nápodobně proti opožděným, či nízkým dávkám v nezaměstnanosti. Požadavky byly nejčastěji vznášeny

⁴³ V angličtině je používán termín *laid-off*, který značí spíše dočasné propuštění.

směrem k lokálním vládám, přímo k vedení jednotlivých podniků a v menším počtu případů i k čínské centrální vládě. Zejména v pobřežních provinciích je kolektivní akce původně namířena proti vedení podniků a až při neúspěchu je akce postoupena směrem k lokální vládě. Poměrně zajímavé je i rámování jednotlivých požadavků, které trochu paradoxně odkazuje buď na principy občanství a platného práva, nebo naopak na nostalgii a dědictví maoismu (Hurst 2009: 110–118).

Zájmy dělníků hájí tradičně odbory, které bývají nejčastěji i organizační platformou pro kolektivní akce. Jak již bylo zmíněno výše, tak pozice jediného odborového svazu v Číně, který je úzce napojen na státní struktury, znemožňuje tuto funkci. Podobně jako v jiných případech se i zde ukázala být zásadní existence vůdčích osobností, kteří často pochází z řad dělnických předáků. Velké a úspěšné kolektivní akce jsou především důsledkem rozsáhlých propouštění, kdy přijde o zaměstnání velké množství lidí současně. V případech, kdy je propouštění postupné, jsou často oslabovány vazby mezi jednotlivými dělníky, čímž dále rostou nároky na případné vůdce/organizátory akce. Narušení vazeb je obzvláště silný faktor při tlumení kolektivních akcí, protože podobně jako u podobných činností migrujících dělníků, jsou tyto akce organizovány na základě neformálních vazeb, které jsou vytvářeny v jednotlivých čtvrtích a dělnických sídlištích (Cai 2006: 102–110; Hurst 2009: 120–122).

Je zřejmé, že migrující dělníci a městští dělníci, především ti bez práce, sdílí množství problémů, přesto však ke společným kolektivní akce těchto dvou skupin prakticky nedochází. Cho (2012) popisuje situaci jako „rozdělování chudých“ (*dividing the poor*). Výše již bylo zmíněno, že migranti z venkova mají ve městech velice nízký status a jsou považováni za „špinavé, hloupé, chudé, bez cíle, necivilizované a motivované pouze penězi“ (Zhang in Cho 2012: 192) a jsou tedy předmětem marginalizace a kriminalizace. Tyto tendence jsou posilovány zhoršováním ekonomické situace nezaměstnaných městských dělníků a povědomí o jejich „ztrácejícím se statusu“ (Cho 2012: 191). Cho tvrdí, že k tomu „rozdělování chudých“ přispívá i postoj nižších státních úředníků a ve svém důsledku a patrně neúmyslně i oficiální státní

politika, jejímž původním záměrem mělo být naopak vytvářet „harmonickou společnost“. I přes postupné ústupky stále přetrvává rozdělení na městské a venkovské v oblasti sociální politiky a praktická činnost úředníků dále posiluje tuto hranici, jak ukazuje Cho na příkladu vybírání komunitních poplatků, kde se dle jeho závěrů jasně ukázalo spojenectví obyvatel měst proti venkovským migrantům. „Dvojitá pozice“ městských lokálních byrokratů jako státních zaměstnanců a občanů měst tedy přispívá k udržování historicky silného rozdělení mezi čínským městem a venkovem, i přes pomalé faktické sblížení pozice migrantů a urbánních dělníků (Cho 2012: 188–197).

5.4 Čínská střední třída jako iniciátor změny?

Pojem „střední třída“ je značně obecný, nejasný a autoři se neshodnou na jedné definici, což je pravda i v případě Číny. Tato nejednoznačnost pak vede ke značně odlišným závěrům ohledně počtu a postojů lidí, kteří bývají identifikováni – výzkumníky i sebou samými – jako střední třída. Prakticky každý z autorů nabízí vlastní vymezení střední třídy, což má pak poměrně závažné dopady na charakter výsledků. Ve studii vytvořené pod záštitou Světové banky definoval Martin Ravallion střední třídu v rozvojových zemích kvantitativně, jako osoby, které žijí s 2 až 13 USD⁴⁴ na den. Podle tohoto velice širokého rámce vychází, že v Číně žije přibližně 806 milionů lidí, kteří by se dali označit za střední třídu (Ravallion 2009: 5, 27). Tak široké vymezení ovšem postrádá jakoukoliv použitelnost a analytickou hodnotu. Cheng Li poukazuje na druhou stranu na výzkum, který pro vymezení střední třídy používal čtyři kritéria (zaměstnání, příjem, spotřebu a sebe-identifikaci), přičemž všechna tato kritéria splnilo pouze 2,8 % lidí z celkové populace Číny (Li, Cheng 2010a: 15–16). Bruce Dickson se pokusil shrnout pohledy na střední třídu v Číně a uvádí, že obvykle střední třída zahrnuje profesionální bílé límečky, manažery a podnikatele, většinou vysokoškolsky vzdělané,

⁴⁴ Ravallion považuje spodní limit 2 USD za „skromnou spodní hranici“, horní limit 13 USD byl zvolen, protože se jedná o práh chudoby v USA (Ravallion 2009: 5).

ekonomicky relativně zabezpečené a žijící „moderním stylem života“.⁴⁵ Dickson dále shrnuje, že „existuje všeobecná shoda, že čínská střední třída, ačkoliv tvoří méně než 25 procent populace, roste“ (Dickson 2010: 292). Střední třída se v Číně začala vznikat po implementaci tržních reforem a vyznačuje se tím, že spotřeba je jejich „základním prostředkem konstrukce sebe-identity a usilování o sociální uznání“ (Zhou – Qin 2010: 94). Především v posledních letech se stalo důležitým znakem střední třídy v Číně vlastnictví domu, nebo bytu (Zhou – Qin 2010: 94, Unger 2006: 27). Na nový způsob bydlení čínských středních a okrajově i vyšších tříd ve městských oplocených čtvrtích se zaměřil Zhang Li v knize *In Search of Paradise* (2010). Zatímco oblasti, ve kterých bydleli lidé z ekonomicky nižších vrstev, byly „otevřené a rušné komunity“, tak v zámožnějších čtvrtích nedochází k vytváření intenzivních vazeb mezi jejich obyvateli. Spíše než s jejich sousedy se zámožnější lidé setkávají se svými spolupracovníky, nebo spolužáky (Li, Zhang 2010: 109–125).

Podobně jako se autoři neshodnou na jedné definici kritérií „střední třídy“ v Číně, tak se neshodnou na politických postojích příslušníků této skupiny vzhledem k demokracii a nabízejí na základě svých výzkumů rozdílné a do značné míry i protichůdné závěry. Většina autorů vyjadřuje spíše skepsi vzhledem k důležité roli čínských středních tříd při zahájení, anebo prosazování demokratizace (Li, Cheng 2010a: 20). Někteří výzkumníci působící na Čínské akademii sociálních věd publikovali výzkumy, podle kterých je čínská střední třída mnohem aktivnější a kritičtější, než jí je běžně přisuzováno. Tito autoři tvrdí, že příslušníci střední třídy mají odlišná hodnotová nastavení, která se často neshodují s oficiální politikou. Současně vzrůstá u čínských středních tříd nespokojenost s řízením země a odpor vůči pocíťovaným omezením v oblastech artikulace požadavků a přístupu a přístupu k informacím. Podle těchto „optimističtějších“ zjištění může mít čínská střední třída do budoucna naprosto zásadní vliv na politický vývoj Čínské lidové republiky (Li, Cheng 2010b: 73–74, Dickson 2010: 294).

⁴⁵ Xin Wang rozděluje profesionály patřící do střední třídy na „korporátní profesionály“ (ekonomové, manažeři, architekti apod.) a „služební profesionály“ (státní úředníci, učitelé, novináři apod.) (Wang 2013: 7).

Jak bylo zmíněno v předchozím odstavci, tak většina autorů (např. Bruce J. Dickson, Qinglian He nebo Jonathan Unger), především ti působící mimo Čínu, nepokládají čínské střední třídy za možný zdroj demokratizačních snah. Základem jejich úvah je argument, že čínské střední třídy patří k vítězům kapitalistické transformace a současné nastavení politického systému jim vyhovuje, protože jim umožňuje relativně privilegovaný život v luxusu díky dlouhodobému ekonomickému růstu a sociální stabilitě, což jsou i priority vládnoucího režimu. „[H]lavní proud současné čínské střední třídy preferuje stabilitu před demokratickými reformami“ (He 2006). Jonathan Unger uvádí, že střední třídy nevidí demokracii jako vhodný způsob politického rozhodování, protože pokládají venkovskou populaci za nedostatečně vyspělou a náchylnou k populismu (Unger 2006: 29, srov. Chen 2010: 339). Příslušníci střední třídy jsou navíc často přímo napojeni na státní struktury, přibližně polovina lidí řadících se do střední třídy pracuje ve veřejném sektoru (Chen 2010: 339). V pohledu těchto autorů je čínská střední třída spíše „konzervativní silou“ (Unger 2006), která upřednostňuje existující stabilní politický systém i za cenu snížených politických práv. Za současného společenského nastavení a dobrého ekonomického výkonu země tedy nelze očekávat masivní demokratickou iniciativu z této vrstvy společnosti.

Yongshun Cai (2005), který se ve svých výzkumech zaměřuje především na problematiku kolektivních akcí v Číně, demonstruje na příkladu vlastníků nemovitostí kolektivní odpor čínské střední třídy. Cai ilustruje na tomto příkladu vzorec interakcí mezi zámožnější vrstvou čínského obyvatelstva a státem, přičemž poukazuje, že příslušníci střední třídy naráží při snaze prosadit své zájmy na podobné problémy jako dělníci a rolníci. Zásadní překážkou je neexistence větších nestátních organizací⁴⁶, v jejichž rámci může docházet k artikulaci a agregaci zájmů, a proto se uchylují, podobně jako dělníci, k méně formálním podobám kolektivní akce, ve kterých hrají zásadní roli opět vůdci těchto činností. Akce středních tříd je však o poznání méně radikální a pohybují se v mezích platných zákonů. „Osobní ekonomický úspěch nepodněcuje vlastníky nemovitostí k riskování [kvůli

⁴⁶ Cai (2005) zmiňuje, že v případě otázek týkajících se bydlení se mohou vlastníci obrátit na lokální bytovou komisi, která však většinou adekvátně nereaguje.

hrozbě vládní odplaty“ (Cai 2005: 794). Příslušníci čínské střední třídy, Cai usuzuje, se chovají velice podobně jako střední třídy v jiných východoasijských zemích, když se snaží především prosadit vlastní ekonomické zájmy a zachovat přitom stávající politické uspořádání (ibid.: 782–783, 798). V posledních letech lze pozorovat nárůst činnosti čínské střední třídy na internetových sociálních sítích, které se staly i místem protestu a vyjadřování nesouhlasu s vládní politikou či společenskou situací (Wang 2013: 21). Právě sociální sítě (např. blogy, Twitter, nebo jeho čínská obdoba Weibo) byly v posledních letech základním prostředkem mobilizace v případě několika environmentálních protestů, kterých se zúčastnili z velké části příslušníci střední třídy (Moore 2009; The Economist 2011; Liu 2013).

V případě Číny nelze přehlédnout roli inteligence (např. osobnosti kulturního života, univerzitní profesori nebo novináři), kteří bývají taktéž řazeni do střední třídy. Prosazování demokracie v Číně 20. století je do velké míry spojována s činností intelektuálů (srov. Ogden 2004: 112). Byli to právě intelektuálové (zejména vysokoškolští studenti), kteří stáli v čele Hnutí 4. května, jehož programem bylo vedle demokracie vlastenectví, zavedení „Nové kultury založené na vědě“ a odpor proti japonskému imperialismu (Fairbank 1998: 451). He (2004: 265–266) uvádí, že dodnes do určité míry platí představy o čínských „tradičních“ intelektuálech, kteří vládnou s cílem, či až s morální povinností, zajistit blaho komunity a vzdělávat obyčejný lid. Osoby s vysokým dosaženým stupněm vzdělání jsou obecně považovány za jedny z výrazných vítězů ekonomické transformace (Lu 2010: 113) a současně jsou i cílem kritiky za konformismus a upřednostnění ekonomických výhod před aktivismem a prosazování svobody projevu. Akademici se spokojili s rolí poradců vládnoucího režimu a novináři se velice zřídka rozhodnou pracovat na kontroverzních tématech. Přestože jsou z části tato tvrzení pravdivá, tak intelektuálové byli v minulosti též zdrojem vlivných názorů a politik, které ovlivnily vývoj státu (Ogden 2004: 115).⁴⁷

⁴⁷ Ke kritické roli intelektuálů v Číně dodává Suzanne Ogden ještě jednu poznámku. Vládnoucí režim povoluje určitou míru kritiky (tj. nesmí dojít ke zpochybnění základního politického nastavení) ze stran akademiků a žurnalistů, protože je tato činnost využitelná jako „sociální bezpečnostní ventil“,

Zatímco za vlády Mao Ce-tunga byli intelektuálové častým cílem represí a věznění v pracovních táborech, tak v post-reformní době získaly tyto skupiny obyvatel o poznání větší svobodu vyjadřování i vědeckého zkoumání. Po politickém uvolnění v polovině 90. let se nově prosadilo několik různorodých proudů mezi čínskou inteligencí, jako např. konzervatismus s proti-tržním charakterem nebo neo-konfucianismus, ale vznikl také opět prostor pro demokratizační snahy, čehož se pokusila využít část intelektuální elity (Goldman 1999: 704). Intelektuálové v post-reformní Číně stojí i za formováním opozičních pro-demokratických politických stran, přičemž zdaleka nejvýznamnějším počinem byla Čínská demokratická strana (CDP), která byla oficiálně zformována a následně i zakázána v roce 1998. Základ této formace byli disidenti, kteří byli napojeni na protestní hnutí 80. let, např. Wang Youcai, nebo tehdy vysokoškolský student Lin Hui. Dle deklarace měla vznikající strana usilovat o nastolení ústavního režimu v ČLR, kde bude vláda vznikat z vůle lidu pomocí svobodných voleb a dodnes usilují o uznání pozice jako „velvyslance obyčejných lidí v Číně“ (CDP 2014). V čínských městech vznikaly během roku 1998 přípravné výbory, přičemž důraz byl kladen na legálnost všech činností spojených s těmito organizacemi, protože čínské zákony formálně umožňovaly vznik politických stran. Čínská vláda začala zasahovat proti CDP poté, co fungující výbory ztratily svůj přípravný charakter. Jednak byl přijat zákon znemožňující bývalým politickým vězňům vést nevýdělečné organizace, ale následně byla zahájena i zatýkání, která nakonec vedla k dlouholetým trestům odnětí svobody. Tato poměrně silná reakce může být důsledkem obavy čínské vlády o případný úspěch CDP. Jak upozorňuje Teresa Wright, fungování CDP a složení jejích členů naznačovalo, že zde bylo překonáno již zmíněné společenské rozdělení mezi inteligencí a ostatními sociálními skupinami⁴⁸, současně se lidé podílející na vzniku a chodu strany lišili i věkem a předchozími zkušenostmi s protesty (Wright 2002: 909–921). CDP měla do jisté míry potenciál stát se základem širší koalice, která by se na

díky kterému je předcházeno situacím, jež by mohly závažně ohrozit sociální stabilitu“ (Ogden 2004: 119).

⁴⁸ Sbližování intelektuálů a „běžných“ lidí může být důsledkem vyšší nezaměstnanosti mezi absolventy univerzit. Od roku 2006 zůstával každoročně bez práce, a tedy i ve značné finanční nouzi, přibližně milion absolventů (Standing 2011: 73, srov. Wright 2002: 923).

centrální vládě domáhala ústupků, ale rázný zásah záhy ukončil prakticky jakoukoliv činnost této strany.

Opoziční politické strany a jejich představitelé jsou stále cílem represí, jak ukazuje i případ Nové čínské demokratické strany z roku 2008. Předseda strany a vyučující na univerzitě v Nankingu Guo Chuan byl v roce 2008 zatčen a o rok později byl odsouzen na deset let odnětí svobody za podvratnou činnost namířené proti státní moci (HRIC 2011; The Epoch Times 2008).

5.5 Propojení politické a ekonomické moci: Soukromí podnikatelé a čínský stát

Soukromí podnikatelé se v posledních letech stávají zásadní ekonomickou silou v Číně, soukromý sektor byl v roce 2007 zdrojem 66 % HDP a současně zaměstnával čím dál tím vyšší procento čínské průceschopné populace, na rozdíl od zmenšujícího se státního sektoru (Chen – Dickson 2008: 780–781). V minulosti, především po protestech v roce 1989, věřilo velké množství komentátorů, že to budou právě soukromí podnikatelé, kteří se zasadí o politické změny směrem k demokratičtějšímu politickému systému. Tyto představy se nakonec ukázaly být „zastaralé a zavádějící“, protože výzkumy ukazují, že většina čínských podnikatelů stávající režim podporuje a využívá svého postavení k ovlivnění politiky (Tsai 2007: 2–4).

Podobně jako v případě jiných skupin obyvatelstva, tak i soukromí podnikatelé mají formálně možnost sdružovat se do organizací prosazujících jejich zájmy. Kellee Tsai (2007: 131) uvádí, že v Číně lze identifikovat dva typy obchodních organizací – celostátní masové organizace úzce propojené se státními institucemi a menší a relativně autonomní sdružení, které organizují sami podnikatelé na sektorovém nebo prostorovém základě. V případě prvních (celostátních) organizací se jedná především o Celočínskou federaci obchodu a průmyslu či Svaz soukromých podnikatelů. Tato sdružení jsou využívána především většími firmami, jejichž představitelé hodnotí činnost těchto organizací převážně kladně. Podnikatelé s menšími podniky vnímají tento typ

organizací jako zaměřený spíše na elity. Druhá (lokální) kategorie organizací není do tak velké míry přímo podřízena státním institucím, ačkoliv možnosti registrace jsou poměrně přísné. Činnost lokálních sdružení se prakticky nezaměřuje na artikulaci požadavků směrem ke státním strukturám, členové využívají organizace spíše k výměně informací a koordinaci obchodních činností. Tsai dodává, že členové v obou typech sdružení se od nečlenů odlišují tím, že jsou mnohem častěji součástí komunistické strany, spory řeší častěji soudní cestou a zajímají se méně o politické otázky (Tsai 2007: 131–136).

Bruce J. Dickson se dlouhodobě zaměřuje na vzájemné vztahy podnikatelských a politických elit v současné Číně, přičemž tvrdí, že se především jedná o snahu kooptovat první zmíněné a následnou symbiózu mezi mocí a bohatstvím. Po roce 2001 se Komunistická strana Číny naplno otevřela i soukromým podnikatelům⁴⁹, přičemž existovaly aktivní pokusy získat za členy především ty největší a nejvýznamnější, tyto pokusy se však často neseťkaly s odezvou u samotných podnikatelů, Kellee Tsai (2007: 102) tvrdí, že většina jejích respondentů nechtěla vstoupit do komunistické strany.⁵⁰ Podnikatelé očekávali ekonomické výhody pro sebe a svoje firmy. Pro vládnoucí režim a komunistickou stranu se jedná o „strategii přežití [...], která je] zaměřena na posílení různých aspektů stranické legitimacy“ (Dickson 2008: 20). Kromě kooptace kapitalistů byli i členové strany nabádáni k podnikatelské činnosti⁵¹ a následnému zbohatnutí, aby docházelo k další koncentraci politické moci a bohatství. Dickson popisuje současný systém jako „*crony communism*“ (ibid.: 22), kde úspěch v podnikání je do velké míry závislý na vazbách se státní byrokracií, centrální úlohu zaujímá Komunistická strana

⁴⁹ Za milník je považována řeč Ťianga Ce-mina u příležitosti 80. výročí založení komunistické strany (Tsai 2007: 64).

⁵⁰ Samozřejmě tento krok vyvolal silnou kontroverzi mezi konzervativními členy komunistické strany, především během první vlny rekrutace v 80. letech, kdy někteří komunisté vnímali soukromé podnikatele ve straně jako zradu základních principů (Dickson 2008: 70–71).

⁵¹ Dickson používá pro členy komunistické strany, kteří začali podnikat, termín „rudí kapitalisté“.

Číny, systém je ale současně decentralizovaný a rozptýlený díky převaze středně velkých podniků (ibid.: 22–24, *passim*).⁵²

Postoje soukromých podnikatelů zkoumali v rozsáhlém výzkumu (celkem 2071 respondentů) Chen a Dickson. Autoři předpokládali, že čím více je individuální podnikatel v propojení se státními a stranickými strukturami (členové strany, bývalí manažeři státních společností), tím je vyšší jeho podpora režimu. Ač se tato hypotéza potvrdila, tak jako ještě důležitější faktor se ukázala subjektivní spokojenost s ekonomickou a sociální situací. „Výsledky naznačují, že efekt těchto proměnných zakořeněnosti [v politickém systému] je utlumen drtivým dopadem subjektivních hodnot“ (Chen – Dickson 2008: 800). Chen a Dickson usuzují, že díky vysoké úrovni spokojenosti s politikou a společenskou situací se čínští soukromí podnikatelé nebudou snažit o prosazení politické změny za předpokladu, že bude stávající režim dále pokračovat v zajišťování příhodných podmínek. Výsledky Chena a Dicksona ukazují, že samotná kooptace nemá zásadní vliv na vznik a udržení loajality k režimu mezi soukromými podnikateli (Chen – Dickson 2008: *passim*).

6 DEMOKRATIZACE ZVENČÍ? POSTAVENÍ ČLR V MEZINÁRODNÍM PROSTŘEDÍ

Již bylo zmíněno, že poslední část používaného analytického rámce – vliv mezinárodního prostředí – je poměrně obtížně aplikovatelná na případ Číny, přesto nelze zanedbat pozici státu v mezinárodním prostředí, která v některých případech měla naprosto zásadní dopad na trajektorii politického vývoje. Ekonomické reformy v Číně pozměnily pozici země i v mezinárodním prostředí, a to především po prvotních úspěších, po kterých se čínská ekonomická strategie orientovala silně na export a přímé zahraniční investice.

⁵² K podobným závěrům došel i Alvin So, který popisuje změny vztahu mezi politickými a ekonomickými elitami jako „zburžoaznění kádru“ a „patronizaci kapitalistů“. Výsledkem je „vznik třídy kádru-kapitalistů“ a „propojení politického kapitálu kádru, ekonomického kapitálu kapitalistů a sociálního/síťového kapitálu zasazeného v lokální společnosti. [...] Její členové [třídy kádru-kapitalistů] jsou beneficianti existujícího uspořádání kombinující částečné reformy, smíšenou ekonomiku a hybridní vlastnictví“ (So 2003: 368–369).

Tento úsek textu se v krátkosti zaměří především na ekonomickou pozici Číny v mezinárodním prostředí a důsledky této pozice pro případnou demokratizaci, protože složení a význam exportu a přímých zahraničních investic silně doplňují vnitrostátní vztahy mezi jednotlivými třídami. Důraz na investice a export, jehož velikost a důležitost bude specifikovaná níže, a snaha udržet jejich úroveň přispívají ke snaze zakonzervovat současný stav.

6.1 Pozice Číny ve světové ekonomice

Se vznikem speciálních ekonomických zón v pobřežních oblastech v polovině 80. let nastal počátek další fáze ekonomických reforem v Číně, kdy se původně do velké míry ekonomicky izolovaná země⁵³ začala otevírat mezinárodnímu trhu a vytvářet podmínky pro vstup zahraničních investorů. Přímé zahraniční investice (*foreign direct investment*, FDI) se staly především po roce 1992 důležitou složkou čínské ekonomiky a jejich objem se meziročně zvyšoval o miliardy dolarů, Naughton uvádí, že mezi lety 1996 a 2005 narostly FDI do Číny ze 40 na 63 miliard dolarů (Naughton 2007: 401). Poslední data zveřejněná Světovou bankou a OECD souhlasně uvádějí, že se Čína stala v roce 2012 cílovou destinací zdaleka největšího objemu FDI, které v uvedený rok přesáhly 253 mld. USD. Druhé v pořadí byly USA, kde výše příchozích FDI dosáhla dle dat Světové banky přibližně 203 mld. USD (The World Bank 2014b; OECD 2013).⁵⁴ Původně pocházely FDI převážně z okolních východoasijských ekonomik (např. z Hongkongu) a mířily převážně do sekundárního sektoru (Naughton 2007: 401). V posledních letech se značně navyšují investice do služeb, přesto však zůstává s přibližně 40 % nejčastějším cílem FDI průmyslová výroba (Davies 2013: 13).

⁵³ V roce 1978 tvořil zahraniční obchod pouze 7 % čínského HDP (Harvey 2007: 135). Přibližně do roku 1995 tvořily většinu čínského exportu nerostné suroviny, především ropa (Naughton 2007: 393).

⁵⁴ Shoda dat Světové banky a OECD pro rok 2012 je poměrně ojedinělá. Zatímco OECD zaznamenává v případě Čínské lidové republiky stabilní růst přímých zahraničních investic mezi roky 2009 a 2012, tak data Světové banky (2014b) naopak ukazují mezi lety 2011 a 2012 poměrně výrazný pokles FDI o téměř 30 mld. USD.

S nevídaným celkovým ekonomickým vzestupem a objemem přímých zahraničních investic rostl logicky i export zboží a v současnosti (rok 2012) je Čína podle dat WTO dokonce největším světovým vývozcem průmyslových výrobků, které tvoří přibližně 94 % z celkového objemu exportu (WTO 2013). Přirovnání Číny k „dílňě světa“ má své opodstatnění, protože právě Čína je největším světovým producentem dlouhé řady výrobků, mezi jinými se jedná např. o motorová vozidla, vánoční výzdobu, očkovací látky, obuv, hodinky, mobilní telefony, hudební nástroje a mnohé další (Shambaugh 2013: 125).

Z uvedeného výčtu vyplývá, že se produkce určená k exportu zaměřuje na zboží, při jehož výrobě je zapotřebí značná lidská práce. Tento obrat byl umožněn obrovským nadbytkem levné pracovní síly (Li – Wang 2009: 23). V druhé polovině 90. let se čínský export orientoval zejména na oděvní průmysl a po vstupu země do WTO se postupně navyšoval podíl strojních zařízení a elektroniky. I přes proměnu ve složení vyváženého zboží zůstal důraz na produkty náročné na pracovní sílu. I v případě technologicky náročné výroby se čínské podniky zaměřují většinou na finální montáž, při které není zapotřebí velké množství kvalifikované pracovní síly. Z tohoto důvodu jsou statistiky o samotném složení exportu, jaké používají např. Li a Wang (2009) silně zavádějící (Naughton 2007: 396–397).

Čína se tedy stala lákavým investičním prostředím díky levné a početné pracovní síle, která začala být postupně koncentrována především ve velkých pobřežních městech. Snaha o udržení této komparativní výhody vytváří značný tlak na vládu, která je do velké míry závislá na dobrém ekonomickém výkonu země, a výše zmíněné ukazují, že čínská střední a vyšší třída vykazuje stávajícímu režimu podporu díky jejich spokojenosti se socio-ekonomickou situací obecně a vlastním postavením (Dickson 2010, Chen – Dickson 2008).

Snahy o zachování výhody v podobě velice levné pracovní síly vytváří v Číně zásadní rozpor mezi zákonnem stanovenými garancemi a fungující praxí. Pracovní právo v Číně garantuje průměrný pracovní týden v délce nepřesahující 44 hodin a přesčasy jsou povoleny do maximální výše 36 hodin za měsíc. V zákoně je dále uvedena povinnost zaměstnavatelů „nevypláacet nižší mzdy, než je lokální standard“ (China.org.cn 2009). Výše již byly

několikrát zmíněny protesty dělníků a migrantů z venkova, které bývají nejčastěji důsledkem opožděných, nebo nevyplacených mezd. Nejvíce medializovaným incidentem poslední doby však byla série sebevražd a pokusů o ně mezi zaměstnanci nadnárodní korporace Foxconn v jihočínském Šen-čenu v roce 2010. Tyto události poukázaly na praktiky, které jasně odporovaly platným zákonům, jakými např. byly dvanáctihodinová pracovní doba doplněná každodenními neplacenými, ale povinnými schůzkami po uplynutí směny. Tyto podmínky fungovaly navzdory existenci odborů, které byly vytvořeny až na popud několika státních institucí v roce 2006. Činnost těchto odborů byla pod kontrolou vedení továrny, protože předsedkyní se stala osobní asistentka výkonného ředitele společnosti. Situace vedoucí k sérii sebevražd ve společnosti Foxconn byla tedy značena nečinností ze strany odborů a lokální vlády. Po medializaci celého případu nebyly ze strany místní vlády učiněny žádné konkrétní kroky k nápravě a naopak došlo k cenzuře několika internetových stránek věnujících se těmto událostem (Chan 2013).

Incident v šen-čenském Foxconnu odkazuje na širší fenomén, který zdůrazňuje Jenny Chan: „Místní vlády s odbory jako [svou] integrální součástí umožňují vykonávat obchodní činnost, která zintenzivňuje pracovní spory [...]. Institucionální konflikt mezi legitimitou práva a lokální akumulací [zdrojů] pokračuje v podmínkách čínské politiky fiskální a administrativní decentralizace, kdy lokální vlády bojují mezi sebou, aby nalákaly korporátní zaměstnavatele k investování v jejich oblastech a tím posílili ekonomický růst [...]. Navzdory reformám práva jsou státní zákony a regulace zaměřené na ochranu dělníků často nedostatečně implementovány nebo flexibilně upravovány ve prospěch [soukromých] firem“ (ibid.).

Pokusy o udržení komparativní výhody v podobě levné pracovní síly vytváří limity nejen na ekonomickou rovnost, ale v důsledku i na rovnost politickou. Nutnost udržet ekonomický růst na centrální úrovni se propojuje s mechanismy fiskálního systému, které vybízejí lokální vlády k maximalizaci příjmů z daní a přilákání dalších investorů (Oi 1992: 103). Upřednostňování těchto zájmů omezuje možnou toleranci pro formování autonomních skupin schopných efektivní mobilizace a artikulace zájmů.

7 ZÁVĚR

Ekonomické reformy měly naprosto zásadní vliv na proměnu společnosti v Číně a daly vzniknout novým problémům, kterým se muselo politické vedení státu nějakým způsobem přizpůsobit. Do současné doby se daří čínským vládním strukturám vyrovnávat společenské tlaky, které vznikají v důsledku kapitalistického vývoje. Díky tomuto úspěšnému vyvažování se u moci stále drží autoritářský režim, kde monopol na politickou moc drží komunistická strana.

Ve svém analytickém rámci pokládají Rueschemeyer et al. (1992) tzv. „podřízené třídy“ se stabilní a rozsáhlou organizační základnou za hlavní prodemokratickou sílu a v případě, že je utvořena i široká koalice mezi jednotlivými weberiansky vymezenými sociálními třídami, tak je šance na úspěšný přechod k demokracii relativně vysoká. Specifická trajektorie kapitalistického vývoje v Číně vytvořila masy levné pracovní síly v průmyslu, což činilo a stále činí ČLR atraktivní pro zahraniční investory a exportéry a současně limituje fungování jediného povoleného odborového svazu.

Z výše uvedených poznatků vyplývá několik zásadních charakteristik ohledně interakcí jednotlivých sociálních tříd mezi sebou a státem. Na první pohled patrná, často zmiňovaná (např. Thøgersen – Bislev 2012 či Cai 2008) a vzhledem k používanému analytickému rámci i vysoce relevantní je absence trvalých nezávislých organizací, které by tvořily základ pro kolektivní akce a artikulaci požadavků obecně, včetně těch týkajících se případně demokratizace. Rozsáhlé „třídní“ organizace, jako např. odbory, nefungují autonomně a jsou pod kontrolou státních institucí. Události z léta roku 1989 a rázný zásah proti opoziční Čínské demokratické straně zase poukazují nesmlouvavou politiku vládnoucí komunistické strany vůči náznakům vzniku širší třídní koalice. Vládní politika je velice citlivá k rozsáhlejší organizační činnosti mimo kontrolu státu a aktivně potlačuje jakákoliv hnutí, u kterých je pravděpodobnost, že budou sdružovat obyvatele z rozličných sociálních skupin či regionů. Zde je obzvláště zajímavý příklad Čínské demokratické strany, která byla okamžitě po oficiálním zahájení činnosti oficiálně zakázána

a čelní představitelé byli odsouzeni a uvězněni. Ani zdaleka však nejde o jediný příklad, velice obdobně dopadli zakladatelé Nezávislého odborového svazu Číny a Čínské liberálně-demokratické strany (CLB 2008). Tolerance čínské vlády se vztahuje pouze na kolektivní akce, které se vymezují proti konkrétním tématům a rozhodnutím (např. záborům půdy), i zde ale stále existuje pro účastníky nebezpečí, že budou využita represivní opatření.

První teze, podle které je jednou z největších překážek demokratizace absence autonomních organizací občanské společnosti, se jasně potvrdila. V současnosti lze obtížně najít „malé“ trvalé organizace a autonomní uskupení, která by svým rozsahem překračovala regionální či třídní hranice prakticky neexistují. Ačkoliv zde politika státu hraje velmi důležitou roli, tak i bez represí ze strany státních institucí je možnost vzniku široké třídní koalice oslabena hlubokými rozdíly uvnitř čínské společnosti, které komplikují případnou spolupráci. Relativně vysoký Giniho koeficient ukazuje na nerovné rozdělení bohatství, ale především se projevuje silné oddělení venkovského a městského obyvatelstva, které zůstává dodnes institucionalizované v podobě systému *hukou*. Nejjasněji se tyto rozdíly objevují v případě migrujících dělníků z venkova, kteří pracují v otřesných podmínkách a současně jsou cílem rozsáhlé marginalizace a kriminalizace (zajímavý přehled poskytují např. Wong et al. 2007). Během psaní tohoto textu se mi nepodařilo najít ani jeden důkaz o spolupráci mezi migrujícími a městskými dělníky, přestože ekonomická situace obou skupin je často velice špatná a společný postup by bezesporu zajistil silnější pozici při artikulaci zájmů, ač by se možná zvýšila i pravděpodobnost násilné reakce státních institucí. Jak bylo zmíněno výše, Mun Young Cho (2012) používá termín „rozdělování chudých“ k popisu této situace. Skupiny obyvatel s vyšším ekonomickým postavením, ať už se jedná o široce vymezenou „střední třídu“, nebo zámožné soukromé podnikatele, jsou na straně druhé vítězi ekonomické transformace. K neexistenci autonomních formálních organizací se tedy zde přidává i zájem na udržení současného stavu.

S absencí organizovaných struktur úzce souvisí i artikulace zájmů. Kolektivní akce se prakticky neuskutečňují ani v rámci existujících organizací.

Jednotlivé akce probíhají „spontánně“ a většinou jsou reakcí na daný problém (jako v případě environmentálních protestů), nebo na vnímanou nespravedlnost (nevyplacené mzdy, již zmíněné zábory půdy), čímž spadají do nejasně vymezené zóny tolerance. Jak dokazují i výše zmíněné regule určené lokálními vládám, tak politické otázky jsou zcela jednoznačně mimo tuto tolerovanou oblast a artikulace politických zájmů často vede k represím. Elizabeth Perry používá k popisu převládajících tendencí v protestech a odpovědích na ně velmi výstižný termín „kontrovaná polarizace“ a uvádí, že bylo „naloženo extrémně tvrdě s hnutími [...], které se vykazovaly sociálně a regionálně pestrým členstvím, ale [režim] ukázal značnou shovívavost ke konfliktům, které byly homogennější ve složení a koncentrované v menším počtu lokalit“ (Perry 2007: 14). Dokud se artikulované zájmy týkají především ekonomiky a je-li navíc požadováno jejich prosazení pomocí oficiálních kanálů, tak je relativně vysoká pravděpodobnost úspěchu. Oficiální instituce a mechanismy řešení sporů (tedy např. soudy, petice atp.) regulují případný sociální konflikt pod dohledem státu. Tímto se do jisté míry potvrzuje i druhá teze uvedená v úvodu, tedy, že Čínská lidová republika odpovídá na kolektivní akce podobně jako typický autoritářský režim a potlačuje zejména politicky motivované protesty společně s těmi, které by svým rozsahem mohly ohrozit sociální stabilitu.

Rueschemeyer et al. považují příliš silný stát, který má kapacity vzdorovat požadavkům zdola, nebo naopak stát příliš svázaný se zájmy jedné třídy, za výraznou překážku demokratizace. Situaci v Číně dobře necharakterizuje ani jeden z těchto případů. Ekonomicky dominantní třídy jsou, dle výzkumů Dicksona (2008) a Tsai (2007), z části kooptováni politickou elitou, ale značná část stojí mimo režim a jejich podpora je dána pocitem subjektivní spokojenosti (Chen – Dickson 2008). Na straně druhé, jak ukazuje např. Cai (2008), tak centrální vláda a do jisté míry i ty lokální, neignorují lidové kolektivní akce, přestože stále používají sílu k potlačení protestů, které překročí tolerovanou hranici buď svým rozsahem, nebo požadavky. Čínská centrální vláda se nachází v rozporuplné pozici, kdy se na jednu stranu pokouší „donutit lokální úředníky k vyšší vnímavosti občanských stížností pomocí navýšení úsilí k institucionalizaci vztahu mezi státem [...]. Současně

centrální státostrana [*party-state*] zůstává tolerantní (někdy až neuvěřitelně) směrem k lokálním vládám potlačujícím lidový odpor, protože příliš tolerance nebo ústupků je považováno za spouštěč dalšího odporu“ (Cai 2010: 17). Otázkou je, není-li tento pragmatický přístup lepší zárukou stability, než totální autonomie státu. Je to právě pragmatičnost, která nejlépe vystihuje postoj čínského státu k výzvám společnosti a umožňuje úspěšně vyvažovat tlaky vytvářené kapitalistickým vývojem.

Z pohledu zde využitého analytického rámce se nenacházejí v Číně příliš příhodné podmínky pro demokratizaci. V Číně existuje bezpochyby velice početná třída dělníků a malých rolníků, kteří jsou poraženými v procesu ekonomické transformace a současně mají omezenou možnost vyjádřit svůj nesouhlas politickou cestou a mít přitom jistotu, že se tomuto nesouhlasu dostane pozornosti. Díky neefektivitě fungování oficiálních „velkých“ organizací, které jsou úzce propojeny se státními strukturami v závislém postavení, a nemožnosti beztrestného zakládání nezávislých struktur jsou prodemokratičtí aktivisté v nelehké pozici a vidina úspěchu je velice vzdálená. Původně předpokládané limity případné demokratizace spočívající v pozici Číny v mezinárodním systému, praktické neexistenci uskupení fungujících jako potenciální organizační báze kolektivních akcí a uzavřený prostor politiky se všechny ukázaly jako pravdivé. K těmto potvrzeným tezím je nutné přidat několikrát zmíněné hluboké štěpící linie uvnitř čínské společnosti, které tvoří další výraznou komplikaci pro demokratizační proces.

Samozřejmě není možné poskytnout definitivní odpověď na možnost vzniku demokracie v Číně. Výše zmíněné překážky tvoří zásadní limity, které ale rozhodně nejsou nepřekonatelné. Nepředvídatelný budoucí vývoj může radikálním způsobem pozměnit sociální a politické okolnosti v Číně směrem, který bude příznivější k ustanovené demokracie. Ekonomický propad či rychlá proměna politické situace může vytvořit podmínky, které sníží význam stávajících překážek, nebo je zcela zničí. I přesto již několikrát zmíněná absence nezávislých organizací a hluboká štěpení uvnitř společnosti jsou nepřehlédnutelným faktorem, který by ovlivnil proces demokratizace.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Acemoglu, Daron – Robinson, James A. (2006). *Economic Origins of Dictatorship and Democracy* (New York: Cambridge University Press).

ACFTU (2007). *Migrant Workers*
(<http://www.acftu.org.cn/template/10002/index.jsp>, 25. 2. 2014).

Almond, Gabriel A. (1967). Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World by Barrington Moore. *The American Political Science Review*, Vol. 61, No. 3, 768–770.

Aristoteles (1939). *Politika* (Praha: Jan Laichter).

Balík, Stanislav – Kubát, Michal (2004). *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů* (Praha: Dokořán).

Béja, Jean-Philippe – Goldman, Merle (2011). The Impact of the June 4th Massacre on the Pro-Democracy Movement. In: Béja, Jean-Philippe (ed.). *The Impact of China's 1989 Tiananmen Massacre* (New York, London: Routledge), 49–65.

Bendix, Reinhard (1967). Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World by Barrington Moore. *Political Science Quarterly*, Vol. 82, No. 4, 625–627.

Bernstein, Henry (1971). Modernization Theory and the Sociological Study of Development. *The Journal of Development Studies*, Vol. 7, No. 2, 141–160.

Bernstein, Thomas P. – Lü, Xiaobo (2000). Taxation without Representation: Peasants, the Central and the Local States in Reform China. *The China Quarterly*, No. 163, 742–763.

Boix, Carles – Stokes, Susan C. (2003). Endogenous Democratization. *World Politics*. Vol. 55, No. 4, 517–549.

Bourdieu, Pierre (1991). *Language and Symbolic Power* (Cambridge: Polity Press).

- Cai, Yongshun (2005). China's Moderate Middle Class: The Case of Homeowners' Resistance. *Asian Survey*, Vol. 45, No. 5, 777–799.
- Cai, Yongshun (2006). *State and Laid-Off Workers in Reform Era. The silence and collective action of the retrenched* (London, New York: Routledge).
- Cai, Yongshun (2008). Local Governments and the Suppression of Popular Resistance in China. *The China Quarterly*, No. 193, 24–42.
- Cai, Yongshun (2010). *Collective Resistance in China. Why Popular Protests Succeed or Fail* (Stanford: Stanford University Press).
- Cardoso, Fernando Henrique – Faletto, Enzo (1979). *Dependency and Economic Development in Latin America* (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press).
- CDP (2014). *About CDP* (<http://www.cdponline.org/about.html>, 28. 2. 2014).
- CIA World Factbook (2014). *China* (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html>, 20. 3. 2014).
- CLB (2008). *Founder of Independent Trade Union Released from Prison* (<http://www.clb.org.hk/en/content/founder-independent-trade-union-released-prison>, 29. 3. 2014).
- CLB (2014a). *Searching for the Union. The Workers' Movement in China 2011–13* (http://www.clb.org.hk/en/sites/default/files/File/research_reports/searching%20for%20the%20union%201.pdf, 15. 3. 2014).
- CLB (2014b). *China Labor Bulletin Strike Map* (<http://www.numble.com/PHP/mysql/clbmap.html>, 18. 2. 2014).
- Collier, Ruth Berins (1999). *Paths toward Democracy. The Working Class and Elites in Western Europe and South America* (Cambridge, New York: Cambridge University Press).

Cunningham, Philip J. (2009). *Tiananmen Moon. Inside the Chinese Student Uprising of 1989* (Lanham, Boulder, New York, Toronto: Rowman and Littlefield).

Cutright, Phillips (1963). National Political Development: Measurement and Analysis. *American Sociological Review*. Vol. 28, No. 2, 253–264.

Dahl, Robert A. (2006). *A Preface to Democratic Theory. Expanded Edition* (Chicago, London: University of Chicago Press).

Davies, Ken (2013). *China Investment Policy. An Update. OECD Working Papers on International Investment 2013/01* (http://www.oecd.org/china/WP-2013_1.pdf, 20. 3. 2013).

Dickson, Bruce J. (2008). *Wealth into Power. The Communist Party's Embrace of China's Private Sector* (Cambridge, New York: Cambridge University Press).

Dickson, Bruce J. (2010). China's Cooperative Capitalists: The Business End of the Middle Class. In: Li, Cheng (ed.). *China's Emerging Middle Class. Beyond Economic Transformation* (Washington, D. C.: Brookings Institution Press), 291–309.

Eagleton, Terry (1991). *Ideology. An Introduction* (London, New York: Verso).

Epoch Times (2008). *Beijing Arrests Acting Chairman of the China New Democracy Party* (<http://www.theepochtimes.com/n2/china-news/beijing-arrest-china-new-democracy-party-9097.html>, 28. 2. 2014).

Epstein, David L. – Bates, Robert – Goldstone, Jack – Kristensen, Ida – O'Halloran, Sharyn (2006). Democratic Transitions. *American Journal of Political Science*, Vol. 50, No. 3, 551–569.

Eyal, Gil – Szelényi, Iván – Townsley, Eleanor (2001). *Making Capitalism without Capitalists. Class Formation and Elite Struggles in Post-Communist Central Europe* (London, New York: Verso).

Fairbank, John King (1998). *Dějiny Číny* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny).

- Francis, Corinna-Barbara (1989). The Progress of Protest in China: The Spring of 1989. *The Asian Survey*, Vol. 29, No. 9, 898–915.
- Fraser, Nancy (2000). Rethinking Recognition. *New Left Review*, Vol. 3, May–June 2000, 107–120.
- Freedom House (2014). *China* (<http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/china-0#.Uza1j6h5OK8>, 29. 3. 2014).
- Friedman, Edward (2006). Jiang Zemin's Successors and China's Growing Rich-Poor Gap. In: Cheng, Tun-jen – deLisle, Jacques – Brown, Deborah (eds.). *China under Hu Jintao. Opportunities, Dangers and Dilemmas* (Singapore: World Scientific), 97–134.
- Giles, John – Park, Albert – Cai, Fang (2006). How Has Economic Restructuring Affected China's Urban Workers? *The China Quarterly*, No. 185, 61–95.
- Gilman, Nils (2003). *Mandarins of the Future* (Baltimore: The John Hopkins University Press).
- Goldman, Merle (1999). Politically-Engaged Intellectuals in the 1990s. *The China Quarterly*, No. 159, 700–711.
- Grugel, Jean (2002). *Democratization. A Critical Introduction* (Hampshire, New York: Palgrave).
- Haggard, Stephan – Kaufman, Robert R. (1997). The Political Economy of Democratic Transitions. *Comparative Politics*, Vol. 29, No. 3, 263–283.
- Hamilton, Nora (1981). State Autonomy and Dependent Capitalism in Latin America. *The British Journal of Sociology*, Vol. 32, No. 3, 305–329.
- Harvey, David (2007). *A Brief History of Neoliberalism* (Oxford, New York: Oxford University Press).

Hay, Colin (1999). *Marxism and the State*. In: Gamble, Andrew – Marsh, David – Tant, Tony (eds.). *Marxism and Social Science* (Urbana, Chicago: University of Illinois Press), 153–174.

He, Baogang (2004). *Chinese Intellectuals Facing the Challenges of the New Century*. In: Goldman, Merle – Gu, Edward (eds.). *Chinese intellectuals between state and market* (London, New York: Routledge), 263–279.

He, Qinglian (2006). *The New Myth in China: China's Rising Middle-class Will Accelerate Democratization* (<http://heqinglian.net/2006/12/03/the-new-myth-in-china-chinas-rising-middle-class-will-accelerate-democratization/>, 21. 2. 2014).

Ho, Peter (2010). *Contesting rural spaces: land disputes, customary tenure and the state*. In: Perry, Elizabeth J. – Selden, Mark. *Chinese Society. Change, conflict and resistance. Third Edition* (London, New York: Routledge), 101–122.

HRIC (2011). *About Guo Quan* (<http://www.hrichina.org/en/crf/article/5708>, 28. 2. 2014).

Hu, Angang (2007). *Economic and Social Transformation in China. Challenges and Opportunities* (London, New York: Routledge).

Huang, Yasheng (2008). *Capitalism with Chinese Characteristics. Entrepreneurship and the State* (Cambridge, New York: Cambridge University Press).

Huntington, Samuel P. (2008). *Třetí vlna. Democratizace na sklonku dvacátého století* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury).

Hurst, William (2009). *The Chinese Worker after Socialism* (Cambridge, New York: Cambridge University Press).

Chan, Jenny (2013). *A Suicide Survivor: the life of a Chinese migrant worker at Foxconn*. *The Asia-Pacific Journal: Japan Focus*, Vol. 11, No. 1 (<http://japanfocus.org/-Jenny-Chan/3977>, 28. 3. 2014).

Chan, Kam Wing – Buckingham, Will (2008). Is China Abolishing the *Hukou* System. *The China Quarterly*, Vol. 195, 582–606.

Chan, Kam Wing (2010). The Household Registration System and the Migrant Labor in China: Notes on a Debate. *Population and Development Review*, Vol. 36, No. 2, 357–364.

Chan, Kris King-Chi – Pun, Ngai (2009). The Making of a New Working Class? A Study of Collective Actions of Migrant Workers in South China. *The China Quarterly*, No. 198, 287–303.

Chen, Feng (2003). Between the State and Labour: The Conflict of Chinese Trade Unions' Double Identity in Market Reform. *The China Quarterly*, No. 176, 1006–1028.

Chen, Jie – Dickson, Bruce J. (2008). Allies of the State: Democratic Support and Regime Support among China's Private Entrepreneurs. *The China Quarterly*, No. 196, 780–804.

China Briefing (2013). *China To Abolish Hukou System* (<http://www.china-briefing.com/news/2013/12/17/china-to-abolish-hukou-system.html>, 17. 2. 2014).

China.org.cn (2005). *White Paper on Political Democracy Published* (<http://www.china.org.cn/english/2005/Oct/145718.htm>, 29. 3. 2014).

China.org.cn (2009). *Labour Law of the People's Republic of China* (http://www.china.org.cn/living_in_china/abc/2009-07/15/content_18140508.htm, 29. 3. 2014).

China.org.cn (2011). *Young migrants cause crime wave* (http://www.china.org.cn/china/2011-02/25/content_21999729.htm, 18. 2. 2014).

ChinaDaily (2010). *Urban-rural income gap widest since reform* (http://www.chinadaily.com.cn/china/2010-03/02/content_9521611.htm, 2. 3. 2014).

Cho, Mun Young (2012). Dividing the poor: State governance of differential impoverishment in northeast China. *American Ethnologist*, Vol. 39, No. 1, 186–200.

Chu, Yin-wah – So, Alvin Y. (2010). State Neoliberalism: The Chinese Road to Capitalism. In: Chu, Yin-wah (ed.). *Chinese Capitalism. Historical Emergence and Political Implications* (New York: Palgrave Macmillan), 46–72.

ITUC (2010). *Internationally recognised core labour standards in the People's republic of China. Report for the WTO general council review of the trade policies of the People's republic of China* (http://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/Chinal_Final-2.pdf, 1. 3. 2014)

Ku, Chung-hwa (2010). The “Spirit” of Capitalism in China: Contemporary Meanings of Weber’s Thought. In: Chu, Yin-wah (ed.). *Chinese Capitalism. Historical Emergence and Political Implications* (New York: Palgrave Macmillan), 19–45.

Li, Cheng (2010a). Introduction: The Rise of the Middle Class in the Middle Kingdom. In: Li, Cheng (ed.). *China's Emerging Middle Class. Beyond Economic Transformation* (Washington, D. C.: Brookings Institution Press), 3–31.

Li, Cheng (2010b). Chinese Scholarship on the Middle Class: From Social Stratification to Political Potential. In: Li, Cheng (ed.). *China's Emerging Middle Class. Beyond Economic Transformation* (Washington, D. C.: Brookings Institution Press), 55–83.

Li, Kunwang – Wang, Xiaosong (2009). China’s foreign trade: trends and issues after WTO accession. In: Chen, Chunlai (ed.). *China's Integration with the Global Economy. WTO Accession, Foreign Direct Investment and International Trade* (Cheltenham; Northampton: Edward Elgar), 19–36.

Li, Lianjiang – O’Brian, Kevin J. (1996). Villagers and Popular Resistance in Contemporary China. *Modern China*, Vol. 22, No. 1, 28–61.

- Li, Lianjiang – O'Brian, Kevin J. (2008). Protest Leadership in Rural China. *The China Quarterly*, Vol. 193, 1–23.
- Li, Shi – Sato, Hiroshi – Sicular, Terry (2013). Rising Inequality in China: Key Issues and Findings. In: Li, Shi – Sato, Hiroshi – Sicular, Terry (eds.). *Rising Inequality in China: Challenges to a Harmonious Society* (Cambridge, New York: Cambridge University Press), 1–43.
- Li, Zhang (2010). *In Search of Paradise. Middle-Class Living in a Chinese Metropolis* (New York: Cornell University Press).
- Lin, Yi-min (2010). Postrevolution Transformations and the Reemergence of Capitalism in China: Implications for the Internal Organization of Economic Activities. In: Chu, Yin-wah (ed.). *Chinese Capitalism. Historical Emergence and Political Implications* (New York: Palgrave Macmillan), 73–99.
- Lipset, Seymour Martin (1959). Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *The American Political Science Review*, Vol. 53, No. 1, 69–105.
- Lipset, Seymour Martin (1960). *Political Man. The Social Bases of Politics* (Garden City: Doubleday & Company, Inc.).
- Lipset, Seymour Martin (1993). The Social Requisites of Democracy Revisited: 1993 Presidential Address. *American Sociological Review*, Vol. 59, No. 1, 1–22.
- Liu, Jianqiang (2013). China's new "middle class" environmental protests. *Chinadialogue* (<https://www.chinadialogue.net/article/show/single/en/5561-China-s-new-middle-class-environmental-protests>, 1. 3. 2014).
- Liu, Mingwei (2010). Union Organizing in China: Still a Monolithic Labor Movement? *Industrial and Labor Relations Review*, Vol. 64, No. 1, 30–52.
- Lowenthal, David (1968). Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World by Barrington Moore. *History and Theory*, Vol. 7, No. 2, 257–278.

Lu, Hanlong (2010). The Chinese Middle Class and *Xiaokang* Society. In: Li, Cheng (ed.). *China's Emerging Middle Class. Beyond Economic Transformation* (Washington, D. C.: Brookings Institution Press), 104–133.

Lu, Rucai (2008). Self-Help Initiatives of Migrant Workers' Organization. *China Today*, May 2008, 17–20.

MacFarquhar, Roderick (1991). The succession to Mao and the end of Maoism. In: MacFarquhar, Roderick – Fairbank, John K. *The Cambridge History of China. Volume 15 The People's Republic, Part 2: Revolutions within the Chinese Revolution 1966–1982* (Cambridge, New York: Cambridge University Press), 305–401.

Mann, Michael (2003). The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results. In: Brenner, Neil – Jessop, Bob – Jones, Martin – MacLeod, Gordon (eds.). *State/Space. A Reader* (Malden, Oxford, Berlin: Blackwell Publishing), 53–64.

Marx, Karl – Engels, Bedřich (1972). *Manifest komunistické strany* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství).

Marx, Karl – Engels, Friedrich (1998). *The German Ideology including Theses on Feuerbach and Introduction to the Critique of Political Economy* (New York: Prometheus Books).

Marx, Karl (1999). *Chapter 52. Classes. Capital Vol. III Part VII Revenues and their Sources*. Marxists Internet Archive (<http://www.marxists.org/archive/marx/works/1894-c3/ch52.htm>, 12. 2. 2014).

Moore, Barrington, Jr. (1974). *Social Origins of Dictatorship and Democracy. Lord and Peasant in the Making of Modern World* (Harmondsworth: Penguin Books Ltd.).

Moore, Malcolm (2009). China's middle-class rise up in environmental protest. *The Telegraph* (<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/china/6636631/Chinas-middle-class-rise-up-in-environmental-protest.html>, 1. 3. 2014).

Naughton, Barry (1995). *Growing out of Plane. Chinese Economic Reform, 1978–1993* (Cambridge, New York: Cambridge University Press).

Naughton, Barry (2007). *The Chinese Economy. Transitions and Growth* (Cambridge, London: The MIT Press).

Ngok, Kinglun (2012). Serving Migrant Workers: A Challenging Public Service Issue in China. *The Australian Journal of Public Administration*, Vol. 71, No. 2, 178–190.

O'Brien, Kevin J. – Li, Lianjiang (2006). *Rightful Resistance in Rural China* (Cambridge, New York: Cambridge University Press).

O'Donnell, Guillermo A. (1979). *Modernization and Bureaucratic Authoritarianism. Studies in South American Politics* (Berkeley: Institute of International Studies).

Oi, Jean C. (1992). Fiscal Reform and the Economic Foundations of Local State Corporatism in China. *World Politics*, Vol. 45, No. 1, 99–126.

OECD (2013). *FDI in Figures* (<http://www.oecd.org/daf/inv/FDI%20in%20figures.pdf>, 20. 3. 2014).

Ogden, Suzanne (2004). From patronage to profits: the changing relationship of Chinese intellectuals with the Party-state. In: Goldman, Merle – Gu, Edward (eds.). *Chinese intellectuals between state and market* (London, New York: Routledge), 111–137.

Perry, Elizabeth J. (2007). Studying Chinese Politics: Farewell to Revolution? *The China Journal*, No. 57, 1–22.

Polity IV (2013). *Polity IV Project: Political Regimes Characteristics and Transitions, 1800–2012* (<http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm>, 25. 1. 2014).

Przeworski, Adam – Limongi, Fernando (1997). Modernization: Theories and Facts. *World Politics*, Vol. 49, No. 2, 155–183.

Przeworski, Adam (2004). *Democracy and Economic Development* (<http://politics.as.nyu.edu/docs/IO/2800/sisson.pdf>, 25. 1. 2013).

Pun, Ngai – Chan, Kris King Chi – Chan, Jenny (2009). The Role of the State, Labour Policy and Migrant Workers' Struggles in Globalized China. *Global Labour Journal*, Vol. 1, No. 1, 131–151.

Pun, Ngai – Lu, Huilin (2010). Unfinished Proletarianization: Self, Anger, and Class Action among the Second Generation of Peasant-Workers in Present-Day China. *Modern China*, Vol. 36, No. 5, 493–519.

Pye, Lucian W. (1992). *The Spirit of Chinese Politics. New Edition* (Cambridge, London: Harvard University Press).

Ravallion, Martin (2009). *The Developing World's Bulging (but Vulnerable) "Middle Class"*. The World Bank Development Research Group (<http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-4816>, 20. 2. 2014).

Rueschemeyer, Dietrich – Stephens, Evelyn Huber – Stephens John D. (1992). *Capitalist Development and Democracy* (Chicago: University of Chicago Press).

Sennett, Richard – Cobb, Jonathan (1977). *The Hidden Injuries of Class* (Cambridge, London, Melbourne: Cambridge University Press).

Shambaugh, David (2013). *China Goes Global. The Partial Power* (Oxford, New York: Oxford University Press).

Shi, Fayong – Cai, Yongshun (2006). Disaggregating the State: Networks and Collective Resistance in Shanghai. *The China Quarterly*, No. 186, 314–332.

Skocpol, Theda – Somers, Margaret (1980). The Uses of Macrosocial History in Comparative Inquiry. *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 22, No. 2, 174–197.

Skocpol, Theda (1979). *States and Social Revolutions. A Comparative Analysis of France, Russia and China* (Cambridge, New York: Cambridge University Press).

Skocpol, Theda (1984). *Sociology's Historical Imagination*. In: Skocpol, Theda (ed.). *Vision and Method in Historical Sociology* (Cambridge, New York: Cambridge University Press), 1–21.

So, Alvin Y. (2003). The Changing Pattern of Classes and Class Conflict in China. *Journal of Contemporary Asia*, Vol. 33, No. 3, 363–376.

Standing, Guy (2011). *The Precariat. The New Dangerous Class* (London, New York: Bloomsbury Academic).

Surak, Kristin (2013). Guestworkers: A Taxonomy. *New Left Review*, Vol. 84, 84–102.

Szelényi, Iván (2009). *Marx's Theory of Class and Exploitation*. Open Yale Courses (<http://oyc.yale.edu/transcript/931/socy-151>, 12. 2. 2014).

Šaradín, Pavel (2001). *Historické proměny pojmu ideologie* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury).

Tang, Wenfang – Yang, Qing (2008). The Chinese Urban Caste System in Transition. *The China Quarterly*, No. 196, 759–779.

Taylor, Bill – Li, Qi (2007). Is the ACFTU a Union and Does it Matter? *Journal of Industrial Relations*, Vol. 49, No. 5, 701–715.

The Economist (2011). *The new middle classes rise up* (<http://www.economist.com/node/21528212>, 1. 3. 2014).

The World Bank (2013). *Rural Population* (<http://data.worldbank.org/indicator/SP.RUR.TOTL>, 2. 3. 2014).

The World Bank (2014a). *GINI Index* (http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?order=wbapi_data_value_2009+wbapi_data_value+wbapi_data_value-first&sort=desc, 17. 3. 2014).

The World Bank (2014b). *Foreign direct investment, net inflows* (<http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD>, 20. 3. 2014).

- The World Bank (2014c). *GDP per Capita* (<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>, 29. 3. 2014).
- The World Bank (2014d). *GDP Growth* (<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>, 29. 3. 2014).
- Therborn, Göran (1977). The Rule of Capital and the Rise of Democracy. *New Left Review*, I/103, May–June 1977, 3–41.
- Thøgersen, Stig – Bislev, Ane (2012). Introduction: Organizing Rural China – Rural China Organizing. In: Bislev, Ane – Thøgersen, Stig. *Organizing Rural China – Rural China Organizing* (Plymouth: Lexington Books), 1–14.
- Tilly, Charles (1973). Does Modernization Breed Revolution? *Comparative Politics*, Vol. 5, No. 3, 425–447.
- Tilly, Charles (2004). *Contention and Democracy in Europe, 1650–2000* (Cambridge, New York: Cambridge University Press).
- Tilly, Charles (2006). *Regimes and Repertoires* (Chicago, London: University of Chicago Press)
- Tsai, Kellee S. (2007). *Capitalism without Democracy. The Private Sector in Contemporary China* (Ithaca, London: Cornell University Press).
- Unger, Jonathan (2006). China's Conservative Middle Class. *Far Eastern Economic Review*, April 2006, 27–31.
- Walker, Kathy Le Mons (2008). From Covert to Overt: Everyday Peasant Politics in China and the Implications for Transnational Agrarian Movements. *Journal of Agrarian Change*. Vol. 8, No. 2 and 3, 462–488.
- Wang, Fei-ling (2010). Conflict, resistance and the transformation of the *hukou* system. In: Perry, Elizabeth J. – Selden, Mark. *Chinese Society. Change, conflict and resistance. Third Edition* (London, New York: Routledge), 80–100.
- Wang, Xin (2013). Desperately Seeking Status : Political, Social and Cultural Attributes of China's Rising Middle Class. *Modern China*, Vol. 20, No. 1, 1–45.

- Weber, Max (1959). *The Religion of China. Confucianism and Taoism* (Glencoe: The Free Press).
- Weber, Max (1978). *Economy and Society. An Outline of Interpretative Sociology* (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press).
- Weber, Max (1994). *Political Writings* (Cambridge, New York: Cambridge University Press).
- Weber, Max (2001). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (London, New York: Routledge).
- Wei, Jingsheng (2002). *The Fifth Modernization* (<http://weijingsheng.org/doc/en/THE%20FIFTH%20MODERNIZATION.html>, 10. 3. 2014).
- Wong, Daniel Fu Keung – Li, Chang Ying – Song, He Xue (2007). Rural migrant workers in urban China: living a marginalised life. *International Journal of Social Welfare*, Vol. 16, 32–40.
- Wright, Teresa (2002). The China Democracy Party and the Politics of Protest in the 1980s-1990s. *The China Quarterly*, No. 172, 906–926.
- WTO (2013). *China* (<http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Country=CN&>, 20. 3. 2014).
- Xinhuanet (2013a). *Chinese migrant workers exceeds 260 mln by 2012* (http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-05/27/c_132411765.htm. 17. 2. 2014).
- Xinhuanet (2013b). *China to accelerate „hukou“ system reform: document* (http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-11/15/c_132892030.htm, 17. 2. 2014).
- Xinhuanet (2013c). *Chinese trade union recovers billions for migrant workers* (http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-12/23/c_132989962.htm, 25. 2. 2014).

Xinhuanet (2013d). *China Gini coefficient at 0,474 in 2012* (http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-01/18/c_132111927.htm, 17. 3. 2014).

Ying, Xing (2013). *A Study of the Stability of Contemporary Rural Chinese Society* (Heidelberg: Springer Verlag).

Zhan, Shaohua (2011). What Determines Migrant Workers' Life Chances in Contemporary China? Hukou, Social Exclusion, and the Market. *Modern China*, Vol. 37, No. 3, 243–285.

Zhao, Shukai (2000). Criminality and Policing of Migrant Workers. *The China Journal*, No. 43, 101–110.

Zhou, Xiaohong – Qin, Chen (2010). Globalization, Social Transformation, and the Construction of China's Middle Class. In: Li, Cheng (ed.). *China's Emerging Middle Class. Beyond Economic Transformation* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press), 55–83.

Zweig, David (2010). To the courts or to the barricades? Can new political institutions manage rural conflict? In: Perry, Elizabeth J. – Selden, Mark. *Chinese Society. Change, conflict and resistance. Third Edition* (London, New York: Routledge), 123–147.

Ženíšek, Marek (2006). *Přechody k demokracii v teorii a praxi* (Plzeň: Aleš Čeněk).

9 RESUMÉ

The aim of this thesis is identification of structural constraints of democratization in contemporary People's Republic of China with the help of analytic framework designed by Rueschmeyer et al. (1992). This framework emphasizes the role of social classes, state autonomy and international settings on the process of democratization. Presented empirical data suggest, that the main obstructions are deep cleavages inside the Chinese society combined with the absence of autonomous civil society organization. State policy actively suppresses formation of these autonomous organizations, especially when they surpass administrative or class boundaries. Thanks to these constraints and position of People's Republic of China in political and economic international relations is the chance of democratization diminished.